

Kiss Károly

A ZENE AZ KELL...¹

**Olvasónapló:
A zene misztériuma
Kalandozások a metafizika világában**

Vajon miért van az, hogy egyes dallamok hallatán megborzongunk a gyönyörűségtől, vagy könny szökik a szemünkbe? Vagy éppenséggel felfokozott vidámságot és kimeríthetetlen életerőt érzünk magunkban? A megható történetektől is meghatódunk, vagy a nemes, emberi példamutatás leírásától is elérzékenyedünk. De miközben a szöveg, a beszéd az értelmünkön keresztül hat az érzelmünkre, a zene, a dal közvetlenül befolyásolja azt, és ez a hatás lényegesen intenzívebb.

De mitől van ilyen nagy hatása a zenének? Mi az, ami az érzelmeinkre hat? Hangok – hangok, nem? Mindkettő rezgés. A beszéd is hangokból áll. A beszédhangok mindegyikét másképpen képezzük; a zenei hangok pedig olyan rendszer részei, ahol a hangok szabályos távolságokra vannak egymástól. Miért van ennek az eltérésnek olyan hihetetlenül nagy hatása az érzelmeinkre? Ennek van egyáltalán? A zenei hang más frekvenciájú, mint a beszédhang? És egy általánosabb kérdés: egyáltalán, miért hatnak az egyes hangok eltérően az érzelmeinkre?

Tekinthetjük úgy a zenét, mint a kommunikáció evolúciójának legmagasabb fokát: kémiai gradiensek cseréje (a sejtek szintjén) → testbeszéd és mutogatás → hang → beszéd → zene...? (Persze csak akkor, ha az érzelmi szférát az értelmi fölé helyezzük.)

Olcsó hasonlat lenne, hogy a néhány tucat beszédhang értelmünk kifejezésének eszköze, míg a több tucat ének- és zenehang az érzelmeinké? És mint ahogy a beszédhangok véletlenszerű kombinációjából csak semmitmondó zaggyvaság keletkezik, ugyanígy a zenei hangok véletlenszerű kombinációjának sincs értelme? Egy-egy beszédhangnak nincs értelme? A nyelvünk eredetével foglalkozó nyelvészek ezt nem írják alá. Varga Csaba, vagy pl.

¹ *A zene az kell...* https://www.youtube.com/watch?v=wsUSYgAqzHc&list=RDwsUSYgAqzHc&start_radio=1 (Letöltés: 2024. 10. 30.)

Czakó Gábor és Bérczi Szaniszló is esküsznek arra, hogy a magyar nyelvben nemcsak a töveknek, de maguknak az egyes hangoknak is van értelemhordozó jelentése.² És ennek analógiájára: hordoznak az egyes zenei hangok is érzelmeket?

Elsősorban négy szerző, Grandpierre Attila elméleti fizikus, Rupert Sheldrake természettudós, Szabados György zeneszerző és Szabó Sándor zenész zenéről alkotott véleményét felhasználva próbálom meg a kérdés mélyére ásni: mi is az a zene? A többi hivatkozott forrásom nem annyira a zene jellegével, eredetével, mint inkább annak hatásaival foglalkozik. A zene mibenléte, mint kutatási terület, igen távol áll tőlem. Gondolkodásom tudományos, materialista és racionalista alapokon áll. Ez az olvasónapló valójában egy kirándulás részemről a metafizika, a misztika és az irracionális világába.

Valószínűleg minden, amit a zenéről mondunk, gondolunk, a **táncra** is ugyanúgy igaz.

Tartalom

- I. Grandpierre Attila: A zene kozmikus eredete
- II. Sheldrake: A Világmindenség mint rezgés és zene
- III. Zenészek a zenéről
- Szabó Sándor: Kommunikáció a metafizikai világgal
- Szabados György: A világ ősi ritmusa
- Kolonits Klára: A zene olyan, mintha Isten nyelvén szólalnánk meg
- IV. A zene és az evolúció
- V. A zene társadalmi haszna
- VI. Sheldrake: a zene spirituális és közösségépítő funkciói
- VII. Hétköznapi transzcendencia-élményeink
- Facit
- Maugli és a zene
- Felhasznált források, irodalom

Rod Stewart – Sailing (Official HD Remastered Video)

https://www.youtube.com/watch?v=FOt3oQ_k008 (Letöltés: 2024. 11. 03.)

² Lásd pl.: VARGA Csaba: *HAR*. Fríg Kiadó, 2004. (Abban azonban szerintem tévednek, hogy ez általános, az ősi, nosztratikus nyelvből eredő, minden nyelvre érvényes szabály lenne.)

I. Grandpierre Attila: A zene kozmikus eredete

A zene mint kozmikus DNS?

Régóta bennem vannak ezek a kérdések, de – sürgős dolgom nem lévén – csak most jutottam oda, hogy foglalkozzam velük. Miután megfogalmaztam az alapvető kérdéseket, elkezdtem keresgélni az interneten. És máris mit találok? Grandpierre Attila erről a témáról szóló írását a *Kapu* 2012. szeptember 10-i számában: **A zene kozmikus forrása** címmel.³ Grandpierre Attilát én eddig a habókos elméleti fizikusok közé soroltam, aki be akarja magyarázni nekem, hogy a Nap is egy élőlény, sőt az egész világmindenség egy élőlény, a Vágtázó Halottkémekkel pedig bebizonyítja, hogy nem lenne szabad fűnek-fának megengedni, hogy nyilvánosan zenéljen.⁴ Azonban pontosan azokat a kérdéseket teszi fel, melyek engem is foglalkoztatnak (és nem is akármilyen stílusban és érzékletességgel): „*Hogyan képes a zene egy világot felidézni? Hogyan képes a zene életerőnket megsokszorozni? Hogyan képes néhány hang kimeríthetetlen világok korlátlan áradatává változni? Hogyan lehetnek ezek az érzések egyetemesek, hogyan képesek ugyanúgy hatni ránk, mint másokra? Mit hallunk, amikor zenét hallunk?*”

Fejtegetésének mindjárt az elején, Grandpierre Attila fontos megállapítást tesz: „*nem minden hanghullám hordoz érzéseket, de az élőlények által kiadott hang, és különösen a zene – igen. Mintha a zenei hang az érzések színtiszta megnyilvánulása lenne...* (Ezt úgy értelmezem, hogy nemcsak az ember, de az állatok is képesek zenélni.) *De hogy kerül a hangrezgésbe érzés? Mi által?Ha fizikai eredetű a hangképzés, ... steril, nem fejez ki érzést. ...ilyen mesterséges hangok csak akkor keltenek zenei, érzelmi hatást, ha – fizikailag rejtélyes módon – belevisszük az érzést, és ha ez az érzés értelmezhető mint érzés, azaz a hangok kifejezésében és egymásra következésükben rendszer van, olyan rendszer, ami feltételezi egy értelmes lény jelenlétét a hangok forrásául.*” A zenei hang tehát önmagában – ha pl. egy hangszert találok meg szószólóként – semmilyen érzelmi hatást nem vált ki belőlünk. Csak az a zene hat az érzelmeinkre, amely mögött értelmes lény van, és zenének csak a hangok egy meghatározott rendszerét nevezhetjük, amit értelmes lény állít elő. („Értelmes lény” alatt az ember óhatatlanul embert sejt, de hamarosan kiderül, hogy Grandpierre Attila miért nem „embert” ír.)

Ide mindjárt idekívánczik egy mai vonatkozású megjegyzés. Manapság már vannak olyan algoritmusok (mesterséges intelligencia), melyek képesek zenét szerezni, különböző szerzők és stílusirányzatok stílusában zeneműveket írni. A magyarázat egyszerű: ezeket az algoritmusokat különféle zeneszerzők szerzeményein „trenírozzák”, tehát a mesterséges intelligencia által komponált zene mögött is emberi minta áll.

A válasszal közelebb kerültünk a kérdéshez, de ne feledjük Grandpierre Attila szavait: „*fizikailag rejtélyes módon*” – tehát a titok megmaradt, és az eddigi racionális okfejtésből most átléptünk a transzcendencia tartományába.

A következő kérdés, melyet Grandpierre Attila feltesz: Honnan ered ez a rendszer? „*Honnan ered az a rendszer, amely érzelmi jelentést képes kölcsönözni nemcsak az egyes hangoknak, de különösen a hangok menetének és egymással való kapcsolatának, sorrendiségének, amit éppen ezért dallamnak nevezünk? ... Eredhet-e máshonnan, mint egy*

³ GRANDPIERRE Attila: *A zene kozmikus forrása*. <http://www.grandpierre.hu/site/2012/10/a-zene-kozmikus-forrása/> (Letöltés: 2024. 12. 12.)

⁴ Persze az, hogy mi az élet, nem is olyan egyszerű kérdés. Maradjunk a szokásos válasznál: az életfunkciókat mutató szerveződés.

értelemről? Ha a sorrendiség a dallam alapja, rokon-e ez a sorrendiség a DNS-beli információval, amely szintén a sorrendiségen, a nukleinsavak sorrendiségében hordozza az információt? Tekinthető-e a zenei hangok értelmezhető sorrendbe szerveződése egyfajta kozmikus DNS-nek? El kell ismerni, a kérdésben egy fantasztikus analógia rejlik: mint ahogy az élet „betűi” a DNS nukleotidjai, az érzéseket leíró betűk a zenei hangok egy kozmikus DNS alkotóelemei lennének? – A szerző nem megy túl a kérdés feltevésén, de nem is cáfolja. Tehát a zene eredetéről egy sejtelmes feltevéssel kell beérnünk: kozmikus DNS.

Érzelmek kozmikus eredete

„Amíg a látás a külső világra nyit ablakot, a zenei hallással a belső világba kerülünk, észrevétlenül elvarázsolódnak, belekerülünk egy más világba. Az igazi zene természetes érzéseket fejez ki, az érzések pedig belső világunk megteremtői. Belső világunk érzéseink fényénél nyílik ki és érzéseink ereje tágítja ki látóhatárát. Ha nem érzünk semmit, belső világunk fénye kihuny. Ha érzünk, belső világunk fénye felragyog. Ha érzéseink lángra gyúlnak, ha szerelmesek vagyunk az életbe, szerelmünkbe, a világba, akkor égigérő varázslatos fények lobognak szerte a világban. Csak az tartozik belső világunkba, amit átélünk, amit átérzünk. Amikor zenét hallunk, érzéseink világába kerülünk, utasok leszünk egy belső világban. Amíg a zörejt, a zeneiség-mentes hangot térbeli helye alapján azonosítjuk, a zenei hangot éppúgy nem vetítjük ki a térbe, ahogy az olvasás során nem a betűk térbeli helyzete áll figyelmünk központjában. A zenei hang tehát számunkra értelmes információt hord magában. De miről szól ez az információ, milyen valóságról üzen? Hol él a zene, hol található a zene világa?”

Vágtázó Halottkémek, amint egyesülnek az élő világ-egyetemmel, előtérben a szerző, valamiféle nap-sámán-istennek öltözve

<https://www.youtube.com/watch?v=bskHhaZdoBc> (Letöltés: 2024. 12. 12.)

Grandpierre Attila zenéről vallott felfogásának középpontjában „belső, természetes világunk” áll, és a zene erre a belső, természetes világra nyit ablakot. „Ez a belső világ lehet személyes, egy másik ember külön kis világa, de lehet tágabb is, lehet egy nép műveltségének megtestesülése,

mint a népzene esetében, és lehet a belső világegyetem, a kozmikus világegyetem belső világának, érzésvilágának átélése.”... Belső, természetes világunk forrása pedig szerinte végső soron a világegyetem: „Visszakanyarodva a zene forrásai felé, azt mondhatjuk, hogy a vákuum tehát nemcsak fizikai kvantumok óceánja, hanem életadó érzés-molekulák, érzés-szikrák gyűjtő erejű világfolyama is. A világ telített folyamatosan születő érzésekkel, amelyek nem tőlünk, nem öntudatunk, akarattunk által születnek, hanem a világ akaratából, az Élő Világegyetem akaratából születnek. A természetes érzések legyőzhetetlen erejű serege, amíg világ a világ, vagyis örök időközön át, saját törvényeit követve születik és újul meg folyton. Innen fakad az életünk, innen érkezik folyamatosan a természetes érzések serege, hogy segítsen életünk irányításában. Ezen természetes érzésvilág érzékelése, minél teljesebb átélése, testi-lelki-értelmi átélése minden lelki épségre vágyó ember elemi életszükséglete.”

Ezek után az az érzésem, hogy Grandpierre Attila nem a feltett, tárgyalt kérdésre ad választ, hanem annak kapcsán, azt ürügyként használva kifejti „az élő világegyetem” tételét. Szerinte a világegyetemben ahhoz hasonlóan keletkeznek az érzések, ahogy a kvantumvákuumból felbuknak az elemi részecskék: „ez a láthatatlan kvantumokkal telített vákuum nemcsak fizikai, hanem biológiai és pszichológiai természeti törvények színtere is”.

Dirac elmélete szerint a kvantumvákuumban folyamatosan képződnek az elemi részecskék, ugyanannyi pozitív, mint negatív töltéssel, és ezek kioltják egymást. Igen ám, de minden ötszázmilliárd-egyedik (!) esetben egy pozitív részecskével több keletkezik, és ezekből a plusz pozitív részecskékből alakult ki az Univerzum (!!!) (Őszintén szólva akkor már inkább legyen a hatnapos Genézis, még az is valószínűbbnek tűnik ennél.) Szóval – Grandpierre Attila szerint – ennek mintájára születnek a kvantumvákuumban az élet alapjául szolgáló biológiai részecskék (ő biológiai természeti törvényeket mond) és az érzelmek is.

Én ebből az okfejtésből nem tudom kikapcsolni az evolúciót. Az űsrobbanás után az elemi részecskékből fokozatosan alakultak ki az atomok, majd a molekulák, és később a vegyületek, aztán pedig a földi élet. Szemben Grandpierre Attila fejtegetésével, miszerint a kvantumvákuum „biológiai természeti törvények színtere is”. Az Univerzum úgy is lehet forrása a földi életnek, hogy az önreplikáló szerves anyag nem a Földön keletkezett, hanem üstökösök jegében vagy porában érkezett ide. De azt is meg kellett, hogy előzze a kvantumvákuumtól addig tartó evolúciós folyamat. A mai tudományos világkép szerint az élet evolúció eredménye, és nem közvetlenül a kvantumvákuumból generálódik.

Ugyanígy – az evolucionista világkép szerint – az érzelmek sem közvetlenül a kvantumvákuumból és az élő világegyetemből kerülnek be, épülnek be az élőlényekbe, hanem az evolúciós fejlődés során alakulnak ki. Az evolúciós szelekciót két alapelv vezérli: az önzés (egyéni szelekció) és az együttműködés (csoportszelekció). Szerintem erre a két „ős-érzésre” vezethető vissza az összes többi, de erről még később lesz szó.

De ha nem egy evolúciós fejlődés révén keletkeztek az élőlényekben az érzések, hanem – Grandpierre Attila szerint – közvetlenül a kvantumvákuumból, okfejtéséből akkor is hiányzik az a lépés, amely ezt megmagyarázná. Erre Chalmers elmélete ad magyarázatot, miszerint agyunk egy interfész, amely rákapcsolódik a világmindenségben az anyaghoz és energiához hasonlóan szintén mindenhol jelen lévő tudatra. Szerintem a farkasüvöltés, az elefánt trombitálása és a madárcsicsergés is zene, van érzelmi töltete, és ez a „zenélő képesség” az élőlények differenciálódásával, egyre komplexebbé válásával egyre fejlettebb.⁵ Azaz: minél

⁵ Az állatok „zenélésére” később még visszatérek.

fejlettebb egy élőlény agya, annál nagyobb mértékben képes – mintegy interfészként – rákapcsolódni a világegyetemben keletkező érzésekre, érzelmekre; hogy megmaradjak Grandpierre Attila elképzelésénél.

Attila amiatt sópánkodik, hogy a fogyasztói társadalomban belső érzéseink kihálnak, kívülről irányítottak leszünk. Hivatkozik Riesman „Magányos tömeg”-ére, és Konrad Lorenzra, aki azt írja *Ember voltunk hanyatlása* című könyvében, hogy: „A modern világban egyre nő a veszély, hogy fokozatosan elsorvadnak az emberiség mindazon tulajdonságai, amelyek emberi voltát alkotják” – itt is arra célozva, hogy belső világunk elsorvad, és kívülről irányítottak leszünk.

Jailhouse Rock (1957) – Elvis Presley – Classic Movie Musical Numbers
<https://www.youtube.com/watch?v=MfrC8PAQtIg> (Letöltés: 2024. 11. 05.)

„De mit tegyünk, ha szeretnénk legyőzni az elidegenedést, ha szeretnénk visszatérni természetadta személyiségünkhöz? Ha az elidegenedés olyan mértékű, hogy érzésvilágunk, ízlésvilágunk maga is a bajok okozójává vált, ha már egy kicsit megromlott, manipulálttá vált, hogyan tudjuk ezeket felismerni, és elutasítani magunktól, és hogyan tudjuk természetes érzéseinket felismerni, táplálni és megerősíteni? Ez a kérdés életünk egyik központi kérdése. A válasz: meg kell tanulni küzdeni az életedért, saját, természetadta érzéseidért, azért, hogy figyelmed a külső világtól a belső világ felé fordítsd, hogy érzéssel, körültekintő figyelemmel, szeretettel fordulj belső világod feltárulása felé, s ha így teszel, rendszeresen, naponta sokszor ismétlődően, hamarosan egy hatalmas, élő, belső világegyetem tárul fel előtted, amelynek Napja nem kintről, hanem bentről ragyog. Belső világunk mélyén ugyanis nem kisebb Nap ragyog, mint a külső égen, hiszen belső világunk mélyén ott élnek a természeti erők, teljes fényükben, teljes épségükben, hiszen a természeti erőket sohasem tudják legyőzni a társadalmi hatalmasságok.”

„Minden ember alapvetően természeti lény, amíg világ a világ. Természeti erők gyújtották ki életünk fényét a fogantatáskor, természeti erők segítették, építették magzati szervezetünket, természeti erőktől születtünk meg, természeti erőktől kaptuk életünket, s vele testünket, lelkünket, szellemünket, érzőképességünket. Érzőképességünk természeti kincs, s ha élünk vele, érzéseink felragyognak, és érzéseinkben a Természet örül annak, hogy megszülettünk, a Természet örül

annak, hogy élünk és érzünk, és hogy érzéseinkben ráismertünk a természeti erőkre, azokra a természeti erőkre, amelyek nemcsak és nem elsősorban fizikai erők, hanem még inkább és közvetlenebbül életerők, lelkiezők, szellemi erők. A Természettől kaptuk születési hozományként az életvágyat, a tudásvágyat, a megismerési vágyat, a jó, szép és igaz élet iránti vágyat, a teljes és igazi, természetes boldogság iránti vágyat. Mindezek a belső természeti kincsek akkor kezdik árasztani felénk varázserejüket, ha figyelmünkkel feljűk fordulunk, ha figyelmünkkel éltetjűk őket, mert a figyelem: belső világunk Napja.”

Elismerve e stílus rendkívűli hatásosságát és fennköltségét, meg kell jegyezni, hogy ez a fejtegetés szembemegy azzal a szokásos érveléssel, hogy társadalmi lények vagyunk, és az ember legfontosabb tulajdonsága, Csányi Vilmos szerint (aki az én szememben a No. 1. antropológus – bár állati viselkedéssel foglalkozik) a csoportszervező képesség. Azaz, már legalább 70 ezer éve (amióta képesek vagyunk az elvont gondolkodásra) alapvetően nem természeti, hanem társadalmi lények vagyunk. Természeti és társadalmi lényűnk kapcsolata, súlya bonyolult dolog, ebbe nem akarok belekontárkodni (pontosabban ebbe is), de azt hiszem, azzal, hogy „alapvetően” társadalmi lényeknek tartom magunkat, nem hibázok nagyot. – Ha nem így lenne, kidobhatnánk az egész emberi civilizációt és kultúrát. (Tehát itt most szűges ellentétbe kerültem Grandpierre Attilával.)

Most teszek egy kis kitérőt, amit a nálam fiatalabb generációk valószínűleg ostobaságnak fognak tartani, de a velem hasonló korű, PG-n nevelkedettek még értenek. Tehát Grandpierre Attila fő problémája az elidegenedés. Hogy érzéseink elidegenedtek belső, természetes világunktól. Marx az elidegenedésről társadalmi vonatkozásban beszélt, és okának a magántulajdont és a magántulajdonon alapuló kizsákmányolást tekintette. Tehát az elidegenedés fogalmát arra használni, hogy érzéseink már nem „természetesek” – olyan valakire utal, aki mit sem tud az emberi társadalom és kultúra lényegéről. Mert ebben a felfogásban maga az emberi kultúra az elidegenedés, nem csak a fogyasztói társadalom. (Emlékeztetőül: Freud kultúra alatt természetes ösztöneink megszelídítését, szublimálását értette.)

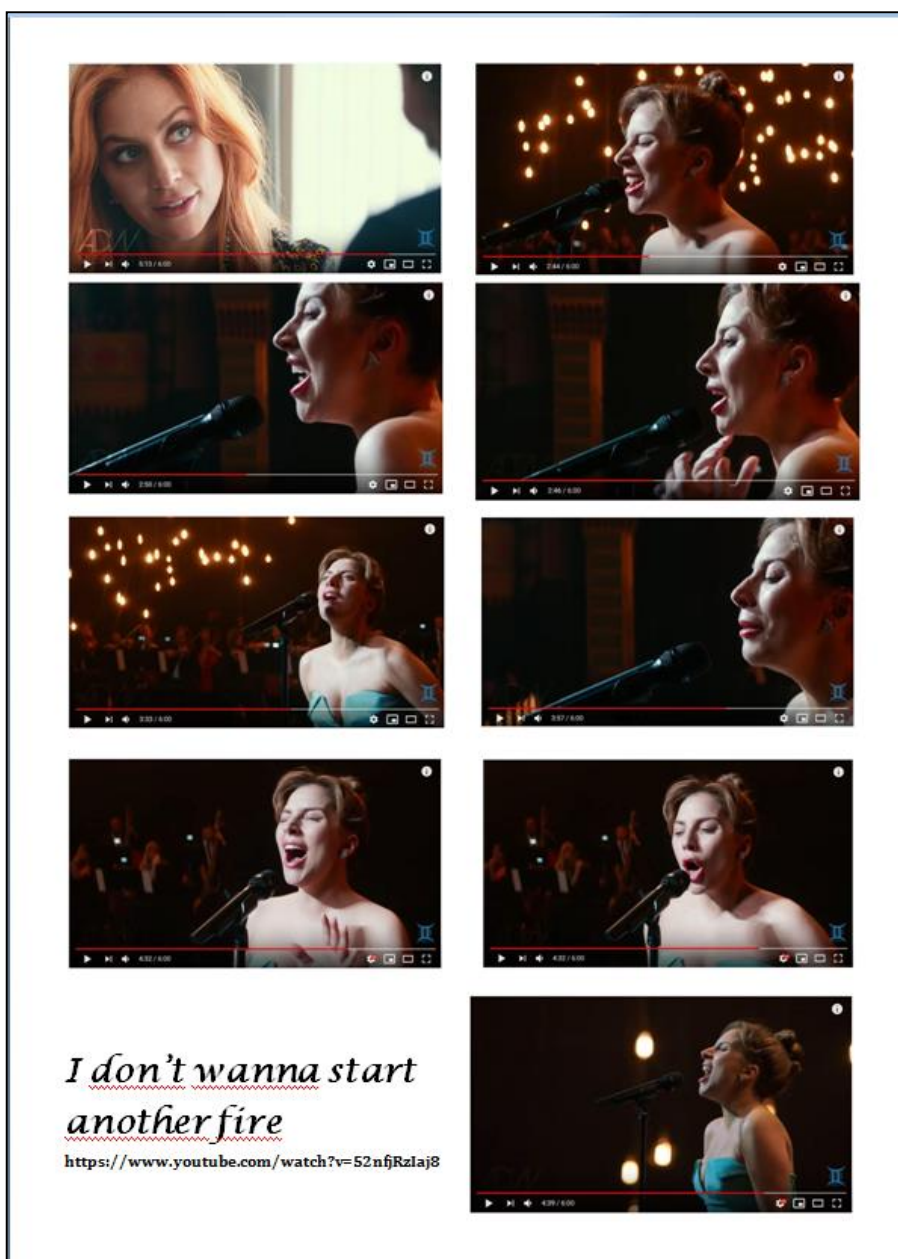
Grandpierre Attila tehát abban látja a zene erejét, hogy az képes legűsőbb, természetes ösztöneinket megszólítani, azokra hatni. Azt hiszem, a fogyasztói társadalomra, az elidegenedésre hivatkozás felesleges mellébeszélés. A lényeg: a zene legbelső, atavisztikus ösztöneinket szólítja meg, azokra hat. De itt felmerűl a kérdés: az állatokra vajon hogyan hat a zene? Számít az, hogy náluk közvetlenül elérhető az ösztönök rétege, nem takarja a kulturális máz? Mert akkor ebből az következne, hogy űk még sokkal fogékonyabbak a zenére, és zenélő képességűk is fejlettebb... (A cirpelő tűcsűk kenterbe veri a cincogó Mozartot. Hmm...)⁶

űgy érzem, hogy Grandpierre Attila átugrott egy nem elhanyagolható, nem kis mozzanatot: a kulturális evolűciót. Ha „belső természetes világunk” közvetlenül az Univerzumból származna, akkor miben különbűzne az az állatok belső természetes világától, az állati ösztönűktől? Vagy éppen az lenne a lényeg, hogy bár már kulturális lények vagyunk, Homo sapiensek, megvannak bennűnk az ősi ösztönűk is, és a zene azokra hat?

Grandpierre Attila nézeteit űgy tudnám **összegezni**, hogy a zene egy értelmes lény alkotta rendszer, amely rejtélyes módon kaput nyit belső, természetes, érzelmi világunkra, feltárja azt. A zene mögűtt értelem áll, ez az értelem pedig a világegyetemből (-től) származik,

⁶ Ez egy érdekes elágazása lehet a témának, az etológusok valószínűleg foglalkoznak vele, utána kellene nézni.

ugyanúgy, ahogy érzelmeink is. Belső érzelmi világunk forrása *közvetlenül* az élő világegyetem. Érveléséből hiányzik az a momentum, hogy hogyan származnak érzelmeink az élő világegyetemből, és hogyan kapcsolódik össze tudatunk az élő világegyetemmel. Erre vagy az evolúciós elmélet ad választ, vagy Chalmers elmélete kínálkozik megoldásnak, miszerint az agy egy interfész, amellyel rácsatlakozunk a világtudatra (ha van olyan). Hiányzik belőle a kulturális evolúció elmélete is, nevezetesen, hogy érzelmeink azóta, hogy képesek vagyunk az elvont gondolkodásra, megszelídültek. Szóval számomra ez egy fellengzős, látványos (de nagyon szép stílusban megírt) nagy zagyvaság. Akkor már egyszerűbb lenne azt mondani, hogy „isten adomány”, és kész, slussz-passz.

Lady Gaga – I'll Never Love Again – A Star Is Born Finale

<https://www.youtube.com/watch?v=ho3yoTd6qk0> (Letöltés: 2024. 11. 05.)

Esetleg arról van szó, hogy miközben ösztönéletünk, „természetes” érzelmeink szublimálódtak, kulturálódtak, még mindig bennünk vannak az eredeti, természetes, vad érzelmek, és a zene ezeket szólítja meg? – Ezt azért nem hiszem, mert nemcsak a vad beatzene, vagy Wagner dübörgő dallamai hatnak ránk elemi erővel, hanem egy Haydn-mise, egy Chopin-etűd, vagy egy Bach-fúga is... (hogy a szerelmes dalokat ne is említsem).

Ő nem teszi meg, de én fontosnak tartom a megkülönböztetést, hogy itt nem fizikai érzetéről van szó (mint amilyen a fájdalom, vagy a jóllakottság, vagy a kielégültség), hanem elvont érzésekről: életörömről, szerelemről, tetterőről, a teljesség átéréséről stb. De ha a világegyetem ilyen pompás, nagyszerű érzelmeket közvetít felénk, honnan valók a negatív érzelmeink? A gyűlölet, az irigység, a pusztítás vágya, az öldöklési vágy? Akkor fel kell tételezni, hogy van egy negatív forrás is, a sátáni erő...? Vagy negatív érzelmeink mind az evolúcióra vezethetők vissza? De az evolúciónak nem csak az önzés, az együttműködés is része, a szelekciós folyamatban ugyanolyan fontos szerepet játszott...

Nem hiszem, hogy a zene értelmezéséből ki lehetne kapcsolni az evolúciót. Evidensnek tartom, hogy a törzsfajlás skáláján felfelé haladva az egyes fajok zene iránti érzékenysége is nő. De ez értelmezhető a chalmersi modell keretein belül is: az agy fejlettsége egyre nagyobb mértékű vagy intenzitású ráhangolódást tesz lehetővé az univerzális tudatra (ha van olyan).

De az evolúciót érintő fejtegetésnek Grandpierre Attila zene-elméletében nincs helye, mert ő a zenét tudatos, értelmes lény által alkotott rendszernek tekinti, kozmikus DNS-nek, az értelmes lény pedig nála a világszellem, az élő világegyetem. Az érzelmeket pedig – szerinte – közvetlenül, a kvantumvákuumból kapjuk. Ha mindez így van, akkor ebből az következik, hogy az állatok is zenélnek, és van zenei érzékük. – És nyilvánvalóan őket is átjárnak zenehallgatás közben azok a magaszos érzések, amelyek minket, embereket (...vagy mégsem?). Esetleg az állatok zenei érzékenysége agyuk fejlettségének függvénye? Mint említettem, erre a témára még visszatérek.

És vajon milyen szerepe van az emberi tudatnak a vizsgált kérdésben? Van-e egyáltalán? Egy értelemmel (de nem emberi tudattal) létrehozott rendszerrel nyitunk ablakot tudatalatti érzelmeinkre és ösztöneinkre – melyek eredete szintén a világegyetem? Hol van itt az ember? Úgy tűnik, mintha ember mivoltunk kimaradt volna e fejtegetésből. Van egyáltalán a zene kapcsán valamilyen jelentősége annak, hogy kik vagyunk, milyen emberek vagyunk? Csodálkoznék, ha nem lenne. Egy kozmikus eredetű rendszer (kozmosz DNS) a kvantumvákuumból származó érzéseket szólaltat meg bennünk. Akkor mi mik vagyunk? Átjáróházak? Médiumok? Mozart is az volt? Én miért nem vagyok az? (Bocsánat ezért a megengedhetetlenül nagyképpű összevetésért, hiszen zenei vonatkozásban még Nagy Ferótól is fényévekre vagyok.⁷)

Magának a zenének, mint egy értelem által létrehozott rendszernek az érzelmeinkre gyakorolt hatása azonban változatlanul a misztikum világába tartozó rejtély maradt.

⁷ Most, hogy megkapta a Kossuth-díjat – aminek én szívből örülök, és jogosnak tartom – e távolság még tovább nőtt.

Nagy zenészek és filozófusok a zenéről

Grandpierre Attila viszonylag rövid *Kapu*-cikkében néhány nagy zeneszerző és filozófus megállapítását is közli a zenéről, ezeket szó szerint átveszem tőle.

„Az ókori kínai filozófia szerint a zene a Mennyeek ajándéka, alapelvei a világmindenség törvényeiből adódnak és rendkívüli erővel képes hatni az emberekre.”

„Vannak érzések, amelyek maguktól jönnek, éppolyan kevésbé az ember alkotja őket, mint a hőt vagy a fényt” – írja Bergson William Jamesről szóló tanulmányában. „A Világegyetem minden élő egységes egésze. A meg-nem-nyilvánult Világegyetem logikai értelemben megelőzi a megnyilvánult, kifejezett, azaz alakot kapott, vagyis korlátokat kapott világot. Már a törvények is alakot kaptak, legalábbis irányt. A háromdimenziós tér és egydimenziós idő alkotta négydimenziós téren kívül is léteznek valóságos, magasabb terek, az ezekben létező jelenségeket a külső testi érzékszervek nem érzékelik, de az elme képes erre.”

„A zene rendeltetése: belső világunk jobb megismerése, felvirágozása és kiteljesedése. A népek legendái isteni eredetűnek tartják. S ahol az emberi megismerés határait érzjük, ott a zene még túlmutat rajtuk, olyan világba, melyet megismerni nem, csak sejteni lehet” – írja Kodály Zoltán.

A zenét természeti erő hajtja. *„A népzene a városi kultúrától nem befolyásolt emberekben öntudatlanul működő természeti erő átalakító munkájának eredménye.”⁸*

„Ahogy énekel és táncol, az ember felfedez magában egy mindent átható elemet, amelynek felfokozó, felszabadító vagy gyógyító hatalma számára ismeretlen a mindennapi életben. Az a zene, amelynek ilyen felfokozó hatalma van, növekszik az extázis eléréséig. A zene egy jármű, hajó vagy út, ami átviszi a halandót egy másik földre” – írja a New Oxford History of Music.

Szabolcsi Bence szerint: *„A zenével mindig az ismeretlent vagy alig tudottat írjuk körül, mindig a messzeségbe akarunk kilépni önmagunkból. A látható-tapintható világ felett különös, bármikor felidézhető varázslatként terül ki a zene világa. A zene a világtörvény egy titkos részét fedi fel. A zene révén mindig földöntúli hatalmakkal lépünk összeköttetésbe.”*

Victor Zuckerkandl: *„A zene az emberi képességek fejlesztője, egy jobb, igazabb világ, az eszményi szépség világának érzékelésére tanít.”*

Németh László a lipcsei karnagy, Bach példáját hozza fel a „személyes” istenhitre, aki nem környezetének, hanem Istennek komponált.⁹

Ma Adornót tartják a legnagyobb zenefilozófusnak, aki a frankfurti iskola tagja volt. Elolvastam néhány róla szóló írást, és úgy látom, hogy Adorno a zene esztétikai vonatkozásaival foglalkozott, valamint zeneszociológiával. Engem viszont elsősorban a zene lételmélete, „ontológiája” érdekel. Megállapította, hogy a zenével azt fejezzük ki, amit szavakkal nem tudunk – hát ez nem valami nagy lelemény. Továbbá olvastam néhány kijelentését, melyek érdektelenné teszik számomra ezt a zseniálisnak tartott zenefilozófust.

⁸ BARTÓK Béla: *A népzeneről*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1931/1981, 30.

⁹ NÉMETH László: *Utolsó széttekintés*. Életműsorozat. Budapest, Magvető és Szépirodalmi Kiadó, 1980, 828.

(Például: „A mai művészet feladata, hogy káoszt vigyen a rendbe”... vagy: Kodály zenéjét „fasiszta iparművészetnek” minősítette... Foglalkozzanak vele a sznobok meg az anarchisták.) Sztravinszkij zenéjét en bloc elítélte, lenullázta; számomra az Bartókéval egyenrangú... Ontotta magából a paradoxonokat. (Például: „*Amit el lehet mondani egy művészeti alkotás társadalmi funkciójáról, az a funkciónélkülisége*”.¹⁰ Ez jó kútforrást jelent az Adorno-esztétáknak, az ilyen bölcsességeken jól el lehet rágódni.)

Every breath you take / I'll be missing you (Sting / P. Diddy:) – Oberstufenchor Cusanus Gymnasium
<https://www.youtube.com/watch?v=rmAXSVtMdbI> (Letöltés: 2024. 11. 05.)

II. Sheldrake: A Világmindenség mint rezgés és zene

Az angol Rupert Sheldrake a tudomány mai művelőinek érdekes figurája, a száz leghatásosabb tudós között tartják számon. A spirituális szféra és a tudomány kapcsolatával, a kettő egyesítésével foglalkozik. Leginkább a morfogenetikus mezők elméletéről lett híres. Hogy a zenére vonatkozó nézeteit megértsük, meg kell ismerni Sheldrake nevezetes elméletét a morfogenetikus mezőkről és a morfikus rezonanciáról.¹¹

Tétele elnagyoltan úgy fogalmazható meg, hogy a gravitációhoz és az elektromágneses sugárzáshoz hasonlóan létezik egy olyan mező is, ahol a tárgyak és élőlények alakot öltenek, ill. ahonnan alakjukat kölcsönzik. A sztenderd neurobiológia szerint minden egyes esemény után marad egy „neuronháló-lenyomat” az agyunkban (azon neuronok szinaptikus kapcsolata, amelyek az eseményben részt vettek), és az emlékezés úgy történik, hogy ha ennek a korábbi eseménynek egy eleme – vagy ami arra emlékeztet – újból előfordul, akkor a korábbi neuronháló aktiválódik, és felidéződik bennünk a korábbi

¹⁰ STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY. https://mersz.hu/dokumentum/matud_225 (Letöltés: 2024. 12. 12.)

¹¹ Magyarul is megjelent könyvei: *A kutatószellem felszabadítása*. Harmónia Háló, 2012, valamint *Tudomány és Spiritualitás*. Casparus Kiadó, 2019.

esemény.¹² Ezzel szemben Sheldrake úgy gondolja, hogy létezik egy ún. morfogenetikus mező, mely a gravitációhoz, vagy az elektromágneses térhez hasonlítható, nem anyagi, de fizikai jelenség. Ebben a mezőben minden esemény megőrződik rezgéses alakzatban, és a múlt felidézése azt jelenti, hogy e mezőben – ráállva a múltban történtek rezgés-sávjára – kapcsolatba lépünk korábbi eseményekkel, korábbi emberekkel. (Együtt rezgünk, rezonálunk velük.) A rituálék, a múlttal való kapcsolat, a múltbeli események felidézése így Sheldrake felfogásában sokkal többet jelent a szokásos „emlékezésnél”; valójában élő, közvetlen kapcsolatot teremtünk a múlttal – de szerinte a jövővel is, amennyiben a rituáléknak, a visszaemlékezéseknek folytatásuk lesz.

Ha ez a morfogenetikus mező az agyunkban lenne, akkor – legalábbis igen korlátozott neurobiológiai ismereteim alapján – a Sheldrake-féle emlékezés nem sokban különbözne a sztenderd biológia által leírttól. De ha jól értem, ezek az emlékképek nem az agyunkban, hanem külső morfogenetikus mezőkben vannak, ott őrződnek meg, ott tárolódnak sajátos rezonanciaként.¹³ (S ily módon ez az elképzelés is igényli az agynak interfészként való felfogását, mellyel rácsatlakozunk e mezőre.) Őszintén szólva ezt az elképzelést még a felhőkben, az egekben, a mennyekben trónoló mindentudó és mindenható Atyaúrsten képénél is vadabb ötletnek tartom. (Már azt is épp elég nehéz felfogni, hogy az emlékezésnek a közel 100 milliárdnyi neuronunk között elméletileg létrejöhethető 10^{14} , 10^{15} számú szinaptikus kapcsolat ad keretet.)

Fejtegetésemet Grandpierre Attila azon tételével kezdtem, miszerint a zene kozmikus DNS, szabályszerűség, mely mögött értelem áll, ablakot nyit érzelmeinkre, melyeknek forrása a Világegyetem. Sheldrake felfogása szerint minden rezgés, és – ha úgy vesszük – minden zene. *Tudomány és Spiritualitás* c. könyvében egy fejezetet szentel az éneklés, a kántálás és a zene erejének (181–213. old.). Az idézetek ebből a könyvből valók.

„A legtöbb, ha nem minden vallási hagyomány megkérdőjelezhetetlenül elfogadja, hogy a világegyetem végső valósága vibrációs vagy hangzó (szonikus) valóság és ugyanakkor tudatos is.”

A zenélő bolygók és csillagok elméletének „alapja az ókori görög Püthagorasz kozmoszelmélete. Püthagorasz követői úgy hitték, hogy a számok, viszonyszámok és arányszámok adják az egész kozmosz alapját. Bebizonyították azt is, hogy a zene a híd mennyiség és minőség, a matematika – a zene mérhető aspektusa – és a szubjektív tapasztalás között. A zenei hangközöket tudatunkkal halljuk és matematikailag is ki tudjuk fejezni. ... Ezek az alapelvek a hangszálainkra is érvényesek, amelyek úgy viselkednek, mint a húrok.”

[Értelmezés: tehát a zenének van egy mennyiségi és egy minőségi aspektusa: a mennyiségi aspektus a matematika, a szabályosság, a rezgésszám, a minőségi a hang, a szubjektív zenei élmény. Mindkettő a tudat meglétét feltételezi.]

„Ha másodpercenként egyszer ütünk egy ritmust, ütések sorozatát halljuk, amiket meg is tudunk számolni. Ha azonban az ütések egyre gyorsabbá válnak, másodpercenként kb. 20-ra gyorsulnak (20 Hertz), már nem halljuk az egyedi ütéseket, hanem mély hangot hallunk, vagyis minőséget mennyiség helyett. A frekvencia növekedésével a hangok egyre magasabbak lesznek.

¹² Ezt most David Eagleman nyomán írtam le, mert az ő „emlékezés-magyarozatát” tartom a legegyszerűbbnek. (*Az agy – A te történeted*. Akkord, 2017.) De vannak ennél sokkalta bonyolultabb „emlékezés-magyarozatok” is. Lásd pl. Michio Kakunál. (*Az elme jövője*, Akkord, 2014.)

¹³ Erre utal, hogy pl. az élőlények alakjának megformálódása is a morfogenetikus mezőkben megy végbe Sheldrake szerint. (Ezt úgy kell elképzelni, hogy pl. egy fa formájának, koronájának a kialakulásához a DNS-ben tárolt információk nem adnak elegendő támpontot; a fa a morfogenetikus mezőben lévő alakjába „nő bele”.)

20-tól 20 000 Hz-ig a rezgéseket hangként, minőségként halljuk. Mégis mérhetőek mennyiségileg, frekvenciaértékkel. A hagyományos hangolási rendszerben a középső C feletti A hang frekvenciája 440 Hz. Az egy oktávval alatta lévő A frekvenciája 220 Hz; az egy oktávval felettié 880 Hz.” (Könnyítéssel: a dupla hosszú síp hangmagassága kétszer mélyebb lesz; a fele olyan hosszú húr kétszer magasabb lesz.)

„A kvantummechanika kiterjesztette ezeket a püthagoraszai alapelveket egészen az elemi részecskékig, amelyek nem szilárd anyagból állnak, hanem olyan vibráló részecskékből, mint a fény. Az atomok, molekulák és kristályok mind rezgő struktúrák. ... a természetben minden ritmikus vagy rezgő jellegű, saját testünk is: agyhullámaink, szívverésünk, légzésünk, a napi felkelés, lefekvés ideje, a nők havi ciklusa, az éves ciklusok az életünkben.”

„A pánpszichizmus hívei szerint számos tudat- vagy tudatosságforma létezhet a természetben, mindegyik a saját szintjén minőségeket és érzéseket tapasztalva. Mi van akkor, ha a hullámformák sok különböző szinten tudatossá válnak a legkisebb, szubatomi részecskéktől a legnagyobb galaxishalmazokon át az egész világegyetemig. Mi van akkor, ha a minőség, nevezetesen a hangok és a mennyiség, nevezetesen a frekvenciák és amplitudók összetartoznak a tudatokban a komplexitás minden szintjén, nem csak az állati elmékben? Mi van akkor, ha az egész természet zeneként tapasztalható meg?” (Ez a megállapítás „rezonál” Grandpierre Attila azon megállapítására, hogy a zene felfogásához értelemre van szükség. És – mint említettük – Attila is a „pánpszichizmus” híve...)

„Hazrat Inayat Khan (1882–1927) indiai zenész és szúfi így fejezte ki ezt a lehetőséget: A zene, ahogy mi a mindennapi nyelvünkben ismerjük csak miniatúra: annak kicsinyített mása, amit értelmünk képes volt felfogni az egész világegyetem zenéjéből vagy harmóniájából. ... Zenei érzékünk, a zenéhez való vonzódásunk megmutatja, hogy a zene lényünk legmélyén van. A zene van az egész világegyetem működése mögött. A zene nem csak az élet egy nagyszerű jelensége; a zene maga az élet.”

„A kozmikus zene jóval meghaladja mindennapi tapasztalásunkat, de a teremtésmítoszok és a mesemondók segítenek megpillantani valamit abból a tudatos világból, ami jóval a mi korlátozott tudatunkon túl terül el, ám amihez a zene közös élménye által kapcsolódunk.”

„Azok számára, akik azt hiszik, hogy a tudatosság csak az agyunkban van, a zene szeretetének is az agyhoz kötődöttnek kell lennie; minden más tudattalan; a nem-emberi világ nagy része süket az énekünkre és zenénkre. Másrészt azonban, ha az egész kozmosz tudatos, és ha a tudatosság sok szintjét foglalja magába, akkor a zene összekapcsolhat minket a miénknél sokkal nagyobb elmével, és végső soron magával az élet forrásával.”

Gondoljuk csak végig, hogyan jutott Sheldrake erre a következtetésre, hogy minden zene, maga a Világmindenség is zene?

– Először is feltételezi, hogy a tudatosság nem csak bennünk, hanem rajtunk kívül is van.

– Ezután feltételezi, hogy mindennek van tudata, az elemi részecskéktől kezdve a Világmindenségig. (Ez nagyon buddhistán hangzik, miszerint a világmindenség nem más, mint egy nagy tudat. Sheldrake sok időt töltött Indiában, sok minden ragadt rá – bár a buddhizmus nem indiai vallás vagy bölcsélet, de innen indult el.)

– Továbbá: minden mozgás és rezonancia; ezt akár még el is lehet fogadni, bár az atom mélyén lévő atommagnak van tömege, tudomásom szerint ezt még nem „oldották fel” rezgésre.¹⁴

– Ekkor jön a minőség és a mennyiség definíciója: a mennyiség a zene mérhető dimenziója, a rezgés, a minőség pedig a zene szubjektív felfogása, a hang.

– Ha minden szinten van rezgés (az atomoktól a Világmindenségig), és ha minden szinten van tudat (dettó), akkor minden szinten van zene; a zene a híd, amely a kettőt összekapcsolja. Ekkor valóban minden zene.

– Mi ebből pedig azt a zenét érzékeljük, halljuk meg, ami 20-tól 20.000 Hz-ig terjed.

→ **Ergo: MINDEN ZENE!**

Tehát buddhista alapon állva (a Világmindenség egy tudat, mindennek, minden szinten van tudata), és felhasználva a modern elméleti fizikát (kvantumszinten mindennek, minden anyagnak van hullámállapota, minden visszavezethető rezgésre, végső soron minden rezgésből áll) a zene mennyiségi dimenziója (a rezgés) szolgáltatja a minőséget, a zene bennünk feltáruuló szubjektív érzetét, a hangot, előáll a képlet: a Világmindenség nem más, mint zene.

... És akkor eme „természetes” zene mellett van a „csinált, művi” zene, amelyet mi hozunk létre?... Hogyan illeszkedik be ez a minden-zenébe?

Dawkins, az evolúciós elmélet legnagyobb alakja, és Sheldrake, oxfordi, ill. cambridge-i professzorok, egy alkalommal leültek beszélgetni, megvitatni tudományos nézeteiket. De amikor Sheldrake azt kezdte el fejtegetni, hogy a tudat több, mint agyi aktivitás, Dawkins rövid úton véget vetett a beszélgetésnek, azzal, hogy márpedig agyon kívüli tudatformák nincsenek. – Azaz, csak csinált, művi zene van? A Világmindenség mégsem zene?

Ravi Shankar Sitar.

<https://www.youtube.com/watch?v=rmOlh1lqWzc> (Letöltés: 2024. 11. 08.)

¹⁴ Megkérdeztem erről Rockenbauer Antal elméleti fizikust. Válaszának lényege: az anyag természetesen nem tűnt el, az ilyen kijelentések a kvantummechanika meg nem értéséről, misztifikálásáról tanúskodnak. „A kérdés lényege, hogy a hullámtermészet a lehetséges állapotra vonatkozik a mérés előtt, a részecske kép pedig a megtörtént reakciót, a kísérlet eredményét írja le.”

III. Zenészek a zenéről

Szabó Sándor: Kommunikáció a metafizikai világgal

Szabó Sándor gitárművész és zenetudós, a magyar őshaza területén élő népek zenéjének ismerője. 2017-ben jelent meg *Zenebölcséleti elmélkedések* című könyve. Nézeteit e könyv azon része alapján ismertetem, melyet a *Szabolcsi Szemle* 2017/3. száma közölt.¹⁵ Szabó a zenét metafizikai alapokon értelmezi. Gondolatai valójában nem a zenéről, hanem az **improvizációról** szólnak.

Metafizikai felfogása szerint mi csak a világnak egy részét vagyunk képesek érzékelni, felfogni. Mi vagyunk a Rész, és ami azon túl, afölött van, az Egész, az számunkra megismerhetetlen.¹⁶ „A természetén túli világ, mint Egész foglalja magában az anyagi világot, mint Részt. Természetén túlinak csupán a mi szintünkről tűnik. Metafizikai tekintetben pedig még pontosabb az a megfogalmazás, hogy a természetén túli világ általunk érzékelhető jelensége a fizikai világ, melyben az Egész magában hordozza a Részt.” Csak a „lebontó” szemléletű metafizika alapján ismerhető meg a valóság – állítja.

De mégis van átjárás, mégis van kommunikáció a szűk emberi világ és a metafizikai világmindenség között. E közvetítő csatorna az **intuíció**. Az intuíció egy különleges tudatállapot. „... kommunikációs folyamat zajlik az Egész és a Rész között, a természetén túli világ közlése spontán intuitív csatornán át valósul meg az ember érzés- és lelki világába.” ... „**Az improvizáció** pedig úgy is tekinthető, mint az univerzális intuitív csatorna működésének egy speciális üzemmódja, ahol az információ áramlása közvetlen és valós idejű.” ... „Lélektani aspektusból szemlélve a tudattalan állományból feltörő információk áramlása a tudatos felé.”

E szemlélettel komoly problémáim vannak. Nem kétséges, hogy mi a nagy egésznek csak egy kis része vagyunk, és a Világmindenség számunkra fölfoghatatlan, érthetetlen és megismerhetetlen. De bizarr dolognak tartom azt az elképzelést, hogy a nagy Egészből számunkra az intuíció csatornáin keresztül bizonyos tudások, információk „jönnek le”. Ez már az ezotéria, a médiumok, a „látók”, a nagy távolságokba energia-üzeneteket küldők világa, miszerint a tudást fölülről kapjuk. Ez már misztika, spiritualizmus, melynek semmi köze nincs a tudományhoz. Véleményem szerint az a tudás, amit „fölülről” kapunk, az nem más, mint az ösztönös tudásunk, az alulról jövő ösztöneink, megérzéseink. Ezek konkrét származási helye nem a nagy Egész, hanem az evolúció és a törzsfajlódás. Hogy mondjak néhány, ez emelkedett témához nem illő alpári hasonlatot: az állatok tudása nem fölülről kapott, hanem ösztönös tudás. Amikor dörög az ég, a kutyám félelmében az ágy alá bújik. Ez a tudás számára nem a nagy Egészből, intuitív módon „jön le”, hanem egy öröklött tapasztalatról van szó: a

¹⁵ Szabó Sándor: *Zenebölcséleti elmélkedések*.

http://epa.oszk.hu/03300/03347/00003/pdf/EPA03347_szabolcsi_szemle_2017_3_110-119.pdf (Letöltés: 2024. 12. 18.)

¹⁶ Ez nem ritka felfogás; ezt tartják a vallások, de így gondolkodik Gotthard Günther, a kiberfilozófia vezéregyénisége is. [GÜNTHER, Gotthard: *Cyberphylosophy*. BCL-Reports, 2004, www.vordenker.de (Letöltés: 2024. 12. 10.)]

mennydörgésből számára semmi jó nem következhet. És amikor az utcán sétálva meglát egy csinos szukát, és utánaered(ne, ha hagynám), akkor sem „csatornázott tudásról” van szó, hanem az alulról jövő ösztönei vezérlik. Szóval szerintem itt nem a világmindenség nagy Egészből, fölülről származó intuícióval, hanem az alulról jövő, ösztönös tudással, megérzéssel van dolgunk.

Továbbá, Szabó Sándor úgy gondolja, hogy az intuíció révén feltárolt tudás mindig igaz... *„A rögtönzés a legmélyebb valósággal köt össze.” ... „az improvizáció lényege annak keresése, megmutatása, ami Van. Ami Van és kendőzetlenül mutatkozik meg az mindig az **igazság**. A spontán intuíció ezért mindig az igazságra mutat rá.”* Ennélfogva az improvizáció *...„e minden részletében és mozzanatában megtervezett, túlszabályozott világunkban nem feltétlenül és nem mindig pozitív, mert a megtervezett rendet zavarja. A zenében és a művészetben azonban mindig mutat valami őszintén elbűvölőt, valami csábító titkot, valami megfejtethetlent. Ez a titok pedig nem más, mint maga az igazság. Ennek ismeretében már érthetőbb, hogy a mai világ miért úgy viszonyul az igazságot felfedő improvizációhoz, ahogyan azt ma tapasztalhatjuk. Mivel az intuícióban mindig kiderül az igazság, és a világ megmutatkozik a maga igaz formájában, a tervszerűen irányító hatalom számára nem mindig kívánatos, mert biztonságára nézve veszélyeket rejthet.”* Ha intuíció alatt természetes ösztönöket értünk, akkor a fentiek igazak; az ösztön – jellegénél fogva – „tévedhetetlen”.¹⁷

De van ezzel a szemlélettel egy másik probléma is. Hova tegyük a nem ösztönös, nem improvizatív, tudatosan „kreált” zenét? Az mit mutat meg, és hogyan hat? Szabó szerint az improvizáció azt mutatja meg, ami van, az igazságot. A „csinált” zene nem a metafizikai egészet velünk összekötő csatornákon érkezik? Akkor honnan? És miért van ránk ugyanolyan hatással, mint az improvizatív zene? – szóval ezzel az elmélettel nem jutottunk előbbre a zene megértésében. Inkább az a benyomásom, hogy Szabó Sándor metafizikai világképét próbálta meg szemléltetni a zenei improvizációval – számomra teljesen sikertelenül. Én a metafizikai és transzcendens magyarázatokat nem ab ovo, nem elvből utasítom el, nem azért, mert materialista a világképem. Hanem abból a gyakorlati megfontolásból, hogy ha valami belátható módon, racionálisan megmagyarázható, ne kerekítsünk köré irracionális, misztikus meséket. Marad még éppen elég olyan jelenség (azaz a világ nagy része), amire nem találunk észszerű magyarázatot. (De most ellentmondtam önmagamnak – olvasónaplóm végén kiderül, hogy a zenére nincs racionális magyarázat.)

A szerző nagy jelentőséget tulajdonít az improvizáció révén feltárolt **szabadságnak**. Lelkes híve a jazznek, és ezt az amerikai fekete zene példáján illusztrálja. *„A feketék ősi zenéje nagymértékben a rögtönzésre épített. Az ebből kinövő improvizáló jazznek nevezett muzika megjelenése azt jelezte, hogy valami nagyon hiányzik a világból: a szabadság és az élet természetes spontaneitása.” ... „Ez a folyamat óriási jelentőségű volt és felfrissülést jelentett a megdermedt klasszikus zene számára is, sőt a művészet minden ágát áthatotta. A jazz azt üzent, hogy a világba újra vissza akar térni a spontán intuíció és a szabadság, hogy áthassa az élet egészét. Nem véletlen, hogy a jazz zene a nyugati szabadságmozgalmakkal egy időben jelent meg, hiszen az egyre túlszabályozottabb és erővel irányított világban a szabadság mindig csorbul.”* – Úgy gondolom, hogy a jazz, és általában az improvizáció okozta szabadságélmény az ösztönös

¹⁷ Felesleges köztöködésnek tűnik, ha megemlítem, hogy az emberi világ távolról sem olyan „minden részletében megtervezett és túlszabályozott... a tervszerűen irányító hatalom által”, ahogy azt Szabó Sándor gondolja. Gondoljunk csak a tőzsde-összeomlásokra és a gazdasági válságokra... De aki az összeesküvés-elméletekben és háttérhatalmakban hisz, azzal megszűnik a párbeszéd lehetősége.

érzelmekre hatással ugyanúgy megmagyarázható, mint a mesterként metafizikai világfelfogással.

Szabó Sándor ezután a zene tudati összefüggéseit vizsgálja. Megállapítása szerint az intuíció (a metafizikai Egészből származó tudás csatornája) a magasabb tudattalan, vagy tudatfeletti tudatállapotban valósul meg. Ez Assagioli kategorizálása szerint a 3. tudatállapot, ahonnan a magasabb rendű érzéseink is erednek. *„Ez a terület tartalmazza és működteti a rögtönzés átvívó intuitív csatornáját.”*

A tudatos én, az ego – ez Assagioli 5. tudatállapota – ... *„az ösztön működésének kiegészítésére született meg a külvilág követelményeinek megfelelően. Morális érzéke nincs, törekvése az, hogy a külvilággal való viszonyában minden a lehető legelőnyösebben történjék az adott korlátokon belül. Minden tevékenységünket áthatja az én-tudatunk. Hatása, befolyása a zenélésre, és különösen az improvizációra fokozottan érvényes.”*

„A zenével kapcsolatos észleleteink a normál tudatra, a kollektív és az egyéni tudattalanra, a tudatalatti állományra, valamint a módosult tudatállapotainkra mind hatással vannak. A zenére ráhangolódva, annak élményét megélve gyakran úgy tűnik, mintha egy módosult tudatállapotba kerülnénk általa.” ... „A zenei függőség persze jó értelemben kezelendő, mivel a lélek ily módon is szinte öntudatlanul igyekszik kapcsolatot találni a természetén túlival.”

Szabados György: A világ ősi ritmusa

Szabados György zeneszerző, improvizatív stílusáról ismert, világhíres zongorista és zenetudós volt. Már nem él, 2011-ben, 72 éves korában meghalt. Szabó Sándorhoz hasonlóan az improvizáció híve volt, Szabó őt a mesterének vallja, de azért foglalkoztam előbb Szabóval, mert az ő zenei világképe komplettebb, részletesebben kifejtett. Szabados fogékony volt a dzsesszre, de a magyar népzenei gyökerekre is.

„... minden szellemi és művészi teljesítmény mögött ott áll valami időn kívüli érzet, előkép, látomás, valami akarat, ami közvetlenül nem megfogható, a szó tárgyias értelmében nincs is” – írja ars poeticájában.

Zenefelfogásáról egy vele készült portréfilm alapján számolok be.¹⁸ Nem logikusan felépített rendszerről, hanem kusza gondolatokról van szó. *„A zene a világ ősi ritmusa, az egész világnak van egy mély lüktetése, azt kell érezni, abban kell lenni” – mondja. Az „improvizativitás”*

¹⁸ VÁGI László: Szabados György portréfilm. <https://www.youtube.com/watch?v=zFJWf7GZoxc> (Letöltés: 2024. 10. 22.)

föltétlen híve, mert szerinte az vezet vissza az őszállapothoz, a teremtett állapothoz, Hamvas Béla szavaival a „*primordinális státuszhoz*”.¹⁹ ... „*Hagyni kellene a gyerekeket, hogy így közelítsenek a zenéhez. ... A zenei képzés elnyomja az ösztönös zenét.*” ... „*Bartók zenei őstenger volt, ... a fekete dzsessz-zenét hallgatta. Azokat tanulmányozta, amelyek még nem a szórakoztatás eszközei voltak: gospel, spirituálé, szakrális zene.*”

... „*Kodály is úgy látta, hogy az improvizativitás a zene csúcsa. Az improvizálásnál nem lehet hiba –, az maga a természet.*”

„*A zene nem evilági, megfoghatatlan... Az ember azt igyekszik megőrizni, megjeleníteni, ami buzog benne, ami elől nem tud kitérni. ... A művész nem a művészettel, hanem saját életélményével foglalkozik. Azzal, ami az ösztönös szférából felbuzog. Jung kollektív tudatalattija mellett van egy tudatfölötti is; e kettő között mozog az életünk.*” ... „*Mit akar az isten [ezt kell megérteni] – és utána legyen meg a te akaratod!*”

„*Egy egyre szétesőbb világban élünk, és mint zeneszerző, mindig azzal foglalkoztam, hogy lehet ezt a széteső világot helyreállítani. Az improvizációnál is, sőt még a csoportos improvizációnál is az a fő gondolatom, hogy lehet az egységet helyreállítani.*” (Ez megint azt sugallja, hogy régen minden jobb volt, régen még egység volt; sajnos Szabados nem fejt ki, hogy mi volt, mikori volt az az egység, amire visszavágyik.)

„*Az improvizatív zene feltétele, hogy a zenésznek ne legyenek elintézetlen lelki problémái, tiszta legyen... Mert akinek vannak, az nem küzdőképes. ... Áldott állapotban lehet csak improvizatíván zenélni.*”

Szabados György szerint „*...a magyar a világ legtökéletesebb nyelve, nem szerkezetben, hanem természetes kapcsolatokban gondolkodik. A zene ezt utánozza: belső lényege és mondanivalója abszolút precíz, konkrét, de a lejátszás körülménye (a kör-körös feltételek) már az egyéneken múlnak, abszolút nyitott.*” Ha jól értem, itt arról van szó, hogy a magyar nyelv a szórendet tekintve valóban rendkívül rugalmas. Míg más nyelveknél a szórend kötött, a magyarban a mondat úgy felépíthető, hogy a hangsúlyos részt kiemeljük, és a szórend a továbbiakban azt szolgálja. ... „*A magyar parlando rubato-ban a belső történés határozza meg a ritmikát, és nem a ritmika a mondanivalót. Ennek a zenének nem ritmusa van, hanem pulzál, lejtése van.*”

Érzékeny a mai világ gondjaira, az ökológiai katasztrófára: „*Ebben a helyzetben a zene csak vigasztalás lehet, csak kulminációs és imádkozó zenét lehet játszani.*”

„*A bennünk meglévő időtlen dimenzió: a mai ember csak az idővel foglalkozik, nem foglalkozik azzal az időtlennel, ami fenntartja a világot. Újra vissza kell helyezkednünk a bennünk meglévő időtlen dimenzióba. A zene egzisztenciánk legmélyebb megszólalása. A zene a legalkalmasabb arra, hogy közel vigyen minket a teremtő akarathoz. ... Az ember azáltal jó, hogy ott van a lelke mélyén az egyetemes, ősi alanyiség, ami tündöklő és teremtő valami. Az improvizativitás ehhez nyitja meg az ember lelkét.*”

¹⁹ Tehát Szabados is azok közé tartozik, akik a hamvasbélás zagyvaságokat szajkózzák, és az őszállapotokat dicsérik. Én az őszállapotoknál többre tartom azokat az eredményeket, melyeket kulturális evolúciónk során elértünk a letelepedés és a mezőgazdaság kezdete óta, tehát az elmúlt 8–10 ezer évben.

Kolonits Klára: A zene olyan, mintha Isten nyelvén szólalnánk meg (Vallomás a zenéről)²⁰

Mi az a kötél, ami minket a pályához, meg a színpadhoz köt? ... Amikor a zene síkjában élsz, iszonyatos függés alakul ki a megtermelődő adrenalinnak és dopaminnak tulajdoníthatóan. Játszottam prózai előadásban, játszottam táncelőadásban, és az is nagyon jó, de a zene ránk, vagy sokunkra úgy hat, hogy plusz dimenziót ad a dolognak, ami egyszerően überelhetetlen... Ilyen lehet, amikor nem értjük, hogy Eröss Zsolt meg a többiek miért mennek fel a hegyre, és mi az, amit ott attól kapnak.

Én azt gondolom, hogy ez az irracionális vonzódás ehhez a pályához ugyanolyan önsorsrontó tud lenni, hiszen hányan vannak, akiknek kell az alkohol, hogy egyáltalán kiléphessenek a színpadra, és tudják, hogy hosszú távon bele fognak halni, de mégis megteszik. Az emberben az addikció nagyon sokféle lehet, és biztos, hogy a zene is egy addikció.

Nyilván, ez egyfajta közvetítő akarásnak az addikciója. A zene olyan, mintha Isten nyelvén szólalnánk meg, és ez egy csodálatos dolog. Ennek két oldala van; mintha egy üvegfal, egy tükör választana el a közönségtől, és nem látjuk, nem érzékeljük a közönséget. De az a csodálatos, hogy visszaverődnek a sugarak, én is boldog vagyok tőle, meg reményeim szerint a közönség is.

A zene egy csodálatos fluidum. Képzeljük el a születését; amikor az ősközösségben az emberek egy hegedűszerű dolgon elvont muzsikát játszottak egy közösség örömeire. A zene közösségalkotó erő: egy nemzetben, egy hadseregben, egy vallási közösségben mindenütt ott van a zene. Befolyásolni tudja a fízológáinkat, a szívdobbanásunkat, a mentális állapotunkat; befolyásolni tudja saját magunkat és a közönséget is.

Egész életemben vallásos környezetben éltem és nőttem fel, 6 éves koromtól kezdve énekeltem templomban. Míg szavakkal manipulálhatunk, befolyásolhatunk, hazudhatunk, rabigába hajthatunk embereket, a zenével felemelhetjük magunkat abba szférába, ahol a fohász, az ima sokkal inkább célba talál. A nyelvet sokszor szegényesnek érzem a zene kifejező erejéhez képest. Egy requiem éneklése közben én a magasban látom az elhunyt szeretteimet. A zene egy erős vízió.

Amikor az utolsó, elkerülhetetlen búcsúra készültem édesapámtól, Bach zongoraversenyének a lassú tételét hallgattam. Az biztos, hogy ott Bach a jóistennel nagyon egy volt, vagy közel volt hozzá. És amikor valóban megtörtént a dolog, azok a hangok voltak bennem. És az a csodálatos, hogy nem kell ahhoz egy lejátszó, mert az idegrendszerünk visszajátssza a zenét és könnyűvé teszi a búcsút. És el tudom hinni, hogy valaki nem halt meg, csak átmegy egy másik dimenzióba, és ott van és nem szűnt meg létezni – a zene nekem ezt segít elérni. És föl lehetett használni ezt az élményt a szerepekben, az Antóniában és a Traviatában is.

Én azt szeretem a szakmámban, hogy az egy öngyógyító eszköz, amely csodálatosképp másoknak is gyógyulást vagy lelki kiteljesedést hozhat.

²⁰ Kolonits Klára operaénekes – M5, Kontúr, Sipos Szilvia interjúja.
<https://www.youtube.com/watch?v=N6qTEhgSB2Q> (Letöltés: 2024. 10. 19.)

IV. A zene és az evolúció

Darwin az ének és a zene evolúciós funkciójáról

Sheldrake jóvoltából megtudjuk, hogy Darwin a zenének, az éneklésnek is evolúciós szerepet tulajdonított (mi mást tulajdonított volna). Vizsgálta a rovarok és pókok „zenéjét”, a hím békák és varangyok kuruttyolását, brekegését (melyet gyakorta kórusban adnak elő), a hím aligátor bőgését, a madarak énekét, a harkály mintázatokat követő kopogását. Egyes emlősfajok is zenei hangot adnak ki: mint a csicsergőegerek és a gibbonok. Megállapította, hogy ezt többnyire a hímek teszik párzási időszakban, hogy felhívják magukra a nőstények figyelmét (lásd trubadúrok).²¹ És nyilván azért, mert ez tetszik a nőstényeknek, vonzódnak a zenéhez. De hogy miért, azt Darwin sem tudta.

„Ha azonban azt a kérdést vizsgáljuk, hogy a bizonyos rendben és ritmusban egymás után következő zenei hangok miért adnak örömet az embernek és más állatoknak, nem tudunk okot találni, ahogy azt sem tudjuk, miért kellemesek bizonyos ízek és illatok. ... ha a nőstény nem lenne képes értékelni, nem találná izgatónak vagy elbűvölőnek ezeket a hangokat, a hímek állhatatos igyekezete és a sok esetben csak az adott fajra jellemző hang- és ritmusszerkezetek teljesen hiábavalók lennének; ezt azonban lehetetlen elhinni” – idézi Sheldrake Darwint.

Itt egy érdekes, mai vonatkozású összefüggés adódik. Nem tudjuk, miért kellemesek bizonyos ízek és illatok – mondja Darwin, és a zenét is ide sorolja. Ez a mai mesterséges-intelligencia építésnek is az egyik problémája, a „kváliák” (a tulajdonságok szubjektív érzékelése). Darwin még nem tudhatta, hogy az emberi hang, a zenei hang és a színek digitalizálása majdan nem fog problémát okozni, de az igen, hogyan lehet az ízeket és illatokat algoritmizálni, binárisan kifejezni, a kettő valamelyik hatványával felírni.

A zene evolúciós haszna

„De miért lett ilyen fontos a zene? Miféle túlélési előnnyel járhatott a megjelenése, amely minden emberbe beleplántálta az arra való fogékonyságot?” – kérdezi Szilágyi András fizikus-evolúcióbiológus.²²

„A hipotézis az, hogy mindez körülbelül 2,5 millió évvel ezelőtt egy nagy éghajlatváltozással kezdődött ember-elődeink kelet-afrikai elterjedési területén. A megváltozott éghajlat hatására nagytestű ragadozók jelentek meg, és ezzel együtt megszűnt a könnyen és veszélytelenül elérhető növényi élelem. Az embereknek el kellett kezdeniük kooperálni ahhoz, hogy táplálékhoz jussanak. Kezdetben ez a dögevés volt, majd következett a még intenzívebb együttműködést kívánó vadászat. A kooperációt egyrészt meg kell alapozni racionálisan, másrészt érzelmileg is. A racionális rész a beszéd – ennek kifejlődése is erre a korra tehető. Az érzelmi ráhangolódást pedig vélhetőleg rítusokkal és zenével lehetett megoldani. Ahogy ma is látható még néhány törzsi társadalomban:

²¹ Ez a gyerekeknek kreált, a különböző madarak csicsergését bemutató weboldal (melyet Bolya Istvántól kaptam) a felnőttek számára is szórakoztató lehet:

https://www.thinglink.com/scene/880166225907286016?fbclid=IwAR0H_esAXyKuzlCwzE3IjBoC1QTN9ScBCo8Qk9hIYcl5o2O7RjYBqoY0ylo

²² Az emberi muzikalitás eredete – Evolúciós hasznót hajtott az őskorban a zene. <https://ecolres.hu/node/14148>
Stumpf András interjúja – a továbbiakban tőle idézek.

közös tevékenységek előtt zenés-táncos eseményeket tartanak. Ezek következtében megnő az összetartozás érzése, enyhül a szorongás, csökken a csoporton belüli rivalizálás, nő a kooperációs hajlam, ami bizony szükséges a közös sikerhez, hiszen alapvetően – különösen, ha a túlélésről van szó – hajlamosak vagyunk az önzésre.”

„Van szerepe a zenének például a női párválasztásban is. Vizsgálatok szerint a fogamzóképes, ciklusuk közepén járó nők a komplexebb zenét preferálják, jó zenésznek lenni férfiként tehát evolúciósan kifizetődő. A helyzet nem szimmetrikus, férfiaknál ilyen nem figyelhető meg: esetükben leginkább a nő külső adottságai dominálnak a döntésben.”

Halott Pénz – Amikor feladnád:

<https://www.youtube.com/watch?v=avtsc6j0gns> (Letöltés: 2024. 11. 15.)

A mai zene az evolúció mellékterméke? (folytatom Szilágyi András fejtegetését)

„De attól, hogy tudunk racionális magyarázatot adni, még nyugodtan átadhatjuk magunkat a zene élvezetének. Főleg, hogy mára ki is kopott annak primer funkciója. A zene mára már nem más, mint az evolúció legjobb mellékterméke. Nincs rá szükség a túléléshez (leszámítva persze a hivatásos zenészeket), viszont megmaradt minden pozitív biokémiai hatása. Tiszta haszon. A zene mára már nem más, mint a legjobb melléktermék.”

„Hogy a lusta, zenélgető tücsök és a szorgalmas, güriző hangya meséje jókora ökörség, azt régóta pedzegetik már, mostanra azonban tudományos eredmények mutatják: a zene az összehangolt emberi cselekvést lehetővé tévő evolúciós előnyt jelentette százezer évekkel ezelőtt. S bár mára elvesztette eredeti funkcióját, biokémiánkba ivódva minden jó hatása megmaradt. A legjobb evolúciós melléktermék.”

„A természet gazdaságos. Nagy, terhes sállangokat nem bír el, azokat kiszűri. Ha tehát valami ennyire általánosan jelen van, és még örömet is okoz, mint a zene, akkor annak régebben valamilyen formában a túlélést kellett segítenie. Azért vagyunk fogékonyak a zenére, mert megtérül, megtérült. Hogy megértsük, hogyan, ahhoz a zene két, a hétköznapiokban is tapasztalható jellemzőjéből indulunk ki. Egyrészt abból, hogy örömet okoz, másrészt a tényből, hogy társas elfoglaltság.”

Mik is ezek a biokémiánkba ivódó, máig megmaradt jó hatások?

„Ha zenét hallgatunk, a limbikus rendszer aktiválódik. Az pedig dopamint termel, ami örömezzettséghez juttat bennünket.”

„A zenehallgatás nem csupán a dopamin-termelést váltja ki. A hippokampuszban elindul az oxitocin-termelés is. Ez igen delikát kémiai folyamat, kevés természetes helyzetben jut szerephez. A zenén kívül még szex közben, szoptatáskor az anyában, valamint akkor, ha egy kellemes beszélgetésben igazán jól fel tudunk oldódni valakivel. Az oxitocint éppen ezért társas hormonnak is nevezik. A hatása ugyanis: elkezdünk elfogadóbbak lenni, vágyani kezdjük a közösséget, jobb lesz az együttműködő képességünk.”

Szilágyi András ír a zenével való visszaélésről is: a zene jókedvre derít, növeli az önbizalmat, és a bevásárlóközpontok agyafúrta élnek ezzel az eszközzel: olyan zenét játszanak, ami növeli a vásárlási kedvet. *„... valami kellemes limonádé csordogál »zenei kloroformként« a hangszórókból. Csak be kell kapcsolni, mindig négy-hat decibellel kell a folyton változó zajszint fölött tartani, és már jön is a profit érdekében tudományosan tervezett manipulatív hatás. ... Persze a kívánt célhoz nem mindegy, mit teszünk a lejátszóba. Van, ami nagyon működik. A 100-130 bpm-es tempónak például primer fiziológiai hatása van. A légzésfrekvenciát, a szívfrekvenciát is növeli, izgalmi állapotot idéz elő. Ezért kedvelik a rockzenében. A techno is ezért működik. A különféle célzenék, például harci indulók, himnuszok sem csak megszokásból vannak velünk. Márpedig ami ennyire és mindenkinél működik, az nagyon-nagyon régi kell, hogy legyen.”* Hivatkozik Máraira is: *„Ahová a zene kiárad, ott az értelem törvényei nem érvényesek többé”.*

Ez az érvelés a zene evolúciós haszna mellett igen meggyőző. De hozzá kell tennem, nem vállalkozik a végső kérdések megválaszolására; hogy mi is maga a zene. Grandpierre Attila erre kozmikus, misztikus választ adott, Rupert Sheldrake, Szabó Sándor és Szabados György válasza is misztikus jellegű.

Igen érdekes Szilágyi András azon megállapítása, hogy a zene nemcsak eszköze a genetikai evolúciónak, de – a kulturális evolúció keretében – önmaga is változásokon megy keresztül. *„A kulturális doménben ugyanolyan mutációs-szelekciós folyamatok zajlanak, mint a genetikában, csak sokkal gyorsabban: szokások, rítusok, divatok akár egy generáció alatt meg tudnak változni, míg a genetikai változásokhoz akár generációk ezreire van szükség. Ismert példa a kulturális ízlésváltásra, hogy a terc a reneszánsz előtt disszonánsnak számított, míg mára teljesen bevett, szép, konszonáns hangközként tekintünk rá. Az oktáv és a kvint minden kultúrában harmonikus, szépnek számít, aminek kevésbé kulturális, inkább fizikai-fiziológiai okai vannak.”* Az igazán érdekes kérdés azonban szerintem az lenne, hogy a kulturális evolúció során hogyan alakult a Homo sapiens viszonya a zenéhez.

„A zene tehát nem más, mint a legnagyobb evolúciós melléktermék, egyúttal legveszélytelenebb közösségi drog, s mivel nincs negatív hatása, vélhetőleg még sokáig velünk marad. Hát ezért fogunk koncertre kíváncsítani akkor is, ha jó a hangfalszett otthon.”

Presser Gábor – Falusi Mariann – Novák Péter: Vinnélek, vinnélek
<https://www.youtube.com/watch?v=oMXznC8laT8> (2024. 10. 21.)

A zene genetikai háttere

Vannak tulajdonságaink, képességeink, melyek esetében nincs értelme öröklődésről, genetikáról beszélni, hiszen azok faji adottságaink. Ilyen pl. a beszéd, vagy a színek, vagy a szagok érzékelésének képessége. És ilyen a zene is: a zenélő és a zenét érzékelő képesség. A kérdés, amit feltehetünk a genetikával kapcsolatban, hogy mennyire örökletes az átlagosnál jobb, vagy kevésbé jó zenei képesség.

Tudomásom szerint a kutatások még csak ott tartanak, hogy „*a zenei feldolgozásnak léteznek velünk született alapelemei, hajlamai, észlelési preferenciák. Ezt egyértelműen igazolják a hasonló zenei feldolgozási elvek csecsemőknél és felnőtteknél. Elképzelhető, hogy e biológiai alapok miatt léteznek a minden kultúrában közös zenei univerzalitások (konszonáns, diszszonáns érzet, nem egyenlő hangközből álló skálák stb.)*.”²³ Neves zenészek, énekesek leszármazottai

általában hasonlóan jó adottságokkal rendelkeznek. De nehéz szétválasztani, hogy ebből mi az öröklött tulajdonság, és mi az, ami gyermekkorban rájuk ragadt, hiszen az ilyen szülők életének legfontosabb eleme a zene, és gyermekeikben ennek hatására fejlődnek ki az átlagosnál jobb zenélő-éneklő képességek. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a zenetanulás csak hétéves kor előtt eredményes a képességek fejlesztése szempontjából.

„*A nagyrészt erős genetikai kontroll alatt álló idegrendszer fejlődését a megfelelő időpontban érkezett, megfelelő intenzitású inger jelentősen befolyásolja. A zenészek idegrendszere a zenetanulás révén átalakul, ami feltehetően jobb zenei teljesítményt tesz lehetővé. E hatásnak*

²³ ACSÁDY László: A zenetanulás idegrendszeri háttere, II/2. <http://www.parlando.hu/Acsadi2.htm> (Letöltés: 2024. 10. 25.)

azonban szoros időkorlátja van. Úgy tűnik, az idegrendszer csak 9-10 éves kor előtt nyitott annyira, hogy a megfelelő ingerek hatására nagyobb agyterületet bocsásson egy adott funkció végzésére. Ezek a kutatási eredmények mindenképp alátámasztják a korai zenei képzés fontosságát.”

„Vajon fejleszti-e a zenetanulás a gyermekek általános intellektuális képességeit? ... az eddig ismertté vált tudományos tények alapján joggal feltételezhetjük, hogy a zenetanulás hozzájárulhat velünk született képességeink optimális kibontakoztatásához.”

V. A zene társadalmi haszna

Tudományos meghatározás a Wikipédiából:

„A **zene** a hangok és a csend érzelmeket kiváltó elrendezése, létezésének lényege az idő. A zene a hangok tudatosan elrendezett folyamata. A zene egy művészi kifejezési forma, a hangok és »nem-hangok« (csendek) időbeni váltakozásának többnyire tudatosan előállított sorrendje, mely nem utasít konkrét cselekvésre, viszont érzelmeket, indulatokat kelt és gondolatokat ébreszt.”

„Az olyan hangkombinációkat, amelyek ugyan tudatosan jönnek létre, de konkrét üzenetük van (vagyis valamilyen cselekvésre ösztönöznek), általában nem nevezzük zenének. (Autóduda, dallamkürtök, szirénák, telefon, ébresztőóra, tömegközlekedés felhívó hangjelzései, rádióadók szignáljai, áruhoz kapcsolt dallamok, templomi harang, egykoron a vadászok vagy a katonák kürtjelei stb.).”

„Kizárólag a megfigyelő nézőpontján múlik, hogy mit tekint zajnak vagy zenének. A két fogalom nem zárja ki egymást: bizonyos körülmények között a zene is lehet zaj (például rockzenei koncert átszűrődő hangjai, amikor aludni szeretnénk), máskor a hétköznapi értelemben vett zajt is zeneként értelmezhetjük (vonat ritmikusan zakatoló hangjai, patadobogás). Mindkét csoportba tartozhatnak a természet hangjai, de bizonyosan az emberi beszéd is.”

„A zenének többféle alkalmazási területe van, ahol nem veszt jellemzőiből, hanem más hasonló célú kifejezési formához társul (mozgásművészetek, színház, film, képzőművészet, irodalom), vagy pedig egy más terület veszi segítségül igénybe úgy, hogy valamelyik jellemzőjét kiemeli (sport, zeneterápia vagy diszkó, politika), de nem szünteti meg.”

Mahalia Jackson – His Eye Is On The Sparrow

https://www.youtube.com/watch?v=eM_JRAPSvVM Letöltés: 2024. 10. 25.)

Tudósok és a zene²⁴

A zenét gyakran emlegetik együtt a matematikával, mindkettőt olyan általános nyelvnek tekintik, amelyet mindenki megért. Ráadásul a nagy matematikusok és természettudósok egyben nagy zenerajongók is voltak, és általános tapasztalat, hogy a matematikai és zenei tehetség együtt jár. (Bár arról nem tudok, hogy a nagy zenészek is jó matematikusok lettek volna.)

Gauss csodálta a zenészeket. Einstein „relatív” jól hegedült. Kepler a bolygókhoz hangsorokat rendelt, megalkotta „a szférák zenéjét”. „Newton a napfény színeinek elemzésével is foglalkozott. A spektrumban fellelhető hét színhez hozzárendelte a skála hét egész hangját, és ilyen módon egyesítette a hangok és fények sorát egyetlen ábrán. De Newton zenéhez fűződő viszonyát jól jellemzi mondása is: *Music is the key to Universal Harmony!* (Az univerzális harmónia kulcsa a zene.)”

Teller Ede örömmel és jól zongorázott, Beethoven volt a kedvence. Ő maga így írt a zenéről: „... *hogy a zenében mi szép, csakis azon múlik, hogy mi mit fogadunk el szépek. Tudom, ezt nehéz elfogadni, míg élvezettel hallgatjuk a zenét, de azt gondolom, hogy a zenében az egyszerűség és komplexitás kontrasztját szeretjük. Ha túl egyszerű, előbb-utóbb unalmassá válik. Ha túl komplex, idegenszerűnek érezzük. Amikor egy szonáta ugyanazt a témát különböző skálákon mutatja be, és azokat éppen csak észrevehető módon fűzi össze, akkor örömet okoz, hogy a kapcsolatok felfogása érdekében oda kell figyelniünk. A zene olyan játék, ami az emberi megismerés folyamatát példázza.*”

Zene - tanulás - memória²⁵

A zene elősegíti a tanulást és fejleszti a memóriát. Katie Overy ilyen irányú kísérleteiről számol be a *Magyar Tudományban*. „*A zenetanulásnak számos előnye lehet a személyiségfejlődésben, a társas kapcsolatok megélésében, a kulturális élmények értő befogadásában. A zenét tanulók iskolai teljesítménye is jobb, mint azoké, akik nem tanulnak zenét.*”

Az Edinburghi Egyetem Zene az Egyéni és Társas Fejlődésben nevű intézetében végzett kísérletek során hitelesen kimutatták, hogy az „éneklés kontextusban” tanult idegen szavakat a tanulók könnyebben memorizálták. „*Ezt az eredményt alátámasztják azoknak a tanulóknak a tapasztalatai is, akik az idegen nyelvű szavakat dalokon keresztül sajátítják el.*”

Egy másfajta kísérletsorozatban azt vizsgálták, hogyan hat a zene mozgások elsajátítására. Bebizonyosodott, hogy „*a mozgástanuláshoz zenei segítséget hozzáadva, gyors mikrosztrukturális változást lehet indukálni a felnőtt agy fehérállomány pályáiban. Ezek az eredmények fontos útmutatások ahhoz, hogy megértsük, a zene hogyan használható fel a mozgástanulás elősegítésére rehabilitációs környezetben, s azt is bizonyítják, hogy a zenélés hatással lehet az agy szerkezetére.*”

A harmadik kísérletsorozat célja az volt, hogy megismerje, milyen mozdulatokat hív elő egy zenei ütem az óvodáskorú kisgyermekből. „*Az eredmények azt sugallják, hogy a kicsi*

²⁴ A tudósok és a zene. <https://ridikul.hu/2017/04/26/a-tudosok-es-a-zene/> (Letöltés: 2024. 11. 10.)

²⁵ OVERY, Katie: *Zenei agy: tanulás és memória*. MAGYAR TUDOMÁNY, 2018/06.

https://mersz.hu/dokumentum/matud_225 (2024. 11. 05.)

gyermek számára, akik egyedi testi és motoros fejlődésen mennek keresztül, a zenére válaszolva adott mozdulat szabad kiválasztása sokkal hatásosabb és jelentőségteljesebb élmény, mint egy előírt koreográfia megvalósítása, amely pontos ritmikai időzítést igényel.”

A negyedik kísérletben diszlexiás gyerekek vettek részt. A hipotézis az volt, hogy azok a gyerekek, akik a Kodály-koncepciót követő és aktív ritmusjátékokon alapuló zenei tevékenységi programokban vesznek részt, „a ritmikus motoros készségeket, a fonológiai szegmentációs készségeket és olvasási készségeket igénylő feladatokban jobban teljesítenek. Az eredmények ezt a feltételezést megerősítették.” „Ezek az eredmények az első bizonyítékai a zenei gyakorlás egyes típusai nyelvi és olvasási készségekre vonatkozó sajátos hatásának, és azt is jelzik, hogy a ritmusalapú auditív-motoros tevékenységek különösen hasznosak diszlexiás gyerekek esetében.”

Mindezt én Freund Tamásnak abba az elméletébe illeszttem, miszerint a tanulás, a memorizálás „kötőanyaga” az érzelmi élet; minél erősebb érzelmek kötődnek valamilyen összefüggéshez, valamilyen tényhez, adathoz, eseményhez, azt agyunk annál jobban megérti és memorizálja. A zene pedig „termeli” az érzelmi kötőanyagot, illetve maga is az.

Tallián Tibor a zene hasznáról²⁶

„A hangadó természettudósok egy részének felfogása szerint a tudományos társadalom hangyákra és tücskökre oszlik. A természettudományok a társadalom megélhetését biztosító hangya szerepében tetszelegnek, képviselőik látásmódja a történelem-, művelődés- és művészettudományokat azon körbe száműzi, melyben magát a kultúrát is elhelyezi, ha bármi szerepet szán neki egyáltalán: a művelődés és művészet a szabadidő része, a művelődés- és művészettudományok pedig szabadidő-tudományok, nemcsak abban az értelemben, hogy a társadalom szabadidőben végzett tevékenységeivel foglalkoznak, hanem abban is, hogy képviselőik egyáltalán nem dolgoznak, hanem hogy olyasmit állítanak be megélhetési tevékenységnek, ami valójában a szabadidős tevékenység körébe tartozik: a műveltség, a művészet élvezetét.”

<https://www.youtube.com/watch?v=PcPmokVbz3A> (Letöltés: 2024. 12. 18.)

²⁶ TALLIÁN Tibor: *A zenetudomány hasznáról*. MAGYAR TUDOMÁNY, 2006/7.

https://epa.oszk.hu/00600/00691/00031/pdf/EPA00691_magyar_tudomany_2006-07.pdf (2024. 11. 10.)

„A természettudományok hallgatólagos vagy tevőleges türelmetlenségét a kultúrával szemben általában, a kultúra-tudományokkal szemben különösen meglovagolják és manipulálják a nagy játékosok, a társadalom valódi improduktív erői, az üzlet szerencselovagjai, kiket egyáltalában nem érdekel a tudomány haszna, csak a haszon tudománya. Legújabbán az üzlet levette politikai álarcát, és nyíltan át kívánja venni a társadalom valamennyi körének irányítását. A totalitárius üzleti rendszerek ugyanolyan súlyosan veszélyeztetik a társadalmi normalitást, ahogy a totalitárius politikai rendszerek veszélyeztették. A veszély forrása nem utolsósorban a természettudományok eredményeinek abszolutisztikus alkalmazásában rejlik, amire a totalitárius üzleti társadalomszervezésben éppen olyan erősen él a hajlam, mint a politikaiban.”

„Nem szükséges olefin- és eocénprogramokra emlékeztetni: a természettudományok eredményeinek veszélypotenciálját sajnálatosan példázza a legbanálisabb fürdőkádas hajszárító-baleset. A művelődés- és művészettudományok lelkiismeretét megnyugtathatja, hogy eredményeik alkalmazása, ha igaz is lenne, hogy nem hoz hasznot, közvetlen személyes és társadalmi veszélyekkel sem fenyeget. Igaz, a totalitárius politikai rendszerek ál-művelődés- és társadalomtudományai nagy és sokféle társadalmi károkat okoztak, de ez éppen azt bizonyítja, hogy nem voltak modern értelemben vett társadalom- és művelődéstudományok.”

„De ha nem is ártanak – használnak-e valamit a művelődés- és művészettudományok? Ősiségük mindenesetre erre utal. Az emberi kultúra jelenségeinek tudatos reflexiója és vizsgálata a kultúrával egykorú. Különösen a hang és a hangkeltő eszközök használatát tudatosította az ember igen korán, mert antropológiai-kulturális és transzcendens jelértéke mellett hamar felismerte fizikai meghatározottságát és kulturális-esztétikai rendszerképző képességét: a hangrendszerek mint »kompetenciák« és a zenélés mint »performance« a hajvágásnál hasonlíthatatlanul szervezettebb jelrendszerei a kultúráknak. Az a meggyőződés, hogy a zene (pontosabban szólva: a hangrendszer) és a társadalmi rend, a zene és a világrend azonos törvényeknek engedelmeskedik, sokszor változtatta ugyan formáját, de mély szimbolikus tartalmát megőrizte az ókori Kínától Platónon át Hermann Hesséig. [az én kiemelésem – KK] A nagy német író a második világháború éveiben a hangzásburkától megfosztott tiszta zene (Glasperlenspiel, üvegyöngyjáték) kultuszának csődjét írta le, és ezzel a klasszikus művelődés összeomlását jósolta meg sok százéves távlatban; a mai helyzet láttán valószínűleg kevesen vitatják, becslése túlzottan derűlátónak bizonyult. De egyes jel- és jelképrendszerek pusztulása, mások keletkezése, cseréje nemcsak nagy regények tárgya, hanem művelődéstudományok tárgya is lehet, sőt annak is kell lennie. A nagy kulturális rendszerek keletkezésének, működésének, hanyatlásának, egyszóval létezésének és funkcionálásának vizsgálata és a felismert szabályok internalizálása az »ismerd meg önmagadat« parancs jegyében áll, az egyéni és társadalmi viselkedést facilitálja, olajozza a társadalmi rendszerek működését, változásaik végrehajtását és elviselését, továbbá hozzásegít az új rendszer humanizálásához. A zene a rendszerváltásokat nemcsak megkönnyíteni képes, hanem eredményesen hozzájárul új rendszerek tervezéséhez és megéléséhez is, és ezt a lélekvezető funkcióját elvileg akkor sem veszíti el, ha a zenére alapozott egyes kulturális koncepciók nem érnek el totális eredményt. Magyarországon sem a klasszikus (vagyis magas minőségű) zenének a 19–20. században hatalmas mértékben fellendült és demokratizálódott oktatása, sem a Kodály-mozgalom, sem a folklor-revival mozgalom nem juttatta az általa propagált zenét abszolút uralomra; ez nem is volt célja. Célja volt viszont mindegyiknek, hogy megakadályozza a társadalom teljes uniformizálását a globális populáris zenei mozgalmak jegyében. Kijelenthetjük, hogy ezt a vállalást sikeresen teljesítették, rövid időszakokat leszámítva általában meglehetősen ellenséges körülmények között.”

No comment – ennél hitelesebben aligha lehetne megfogalmazni a zene társadalmi hasznát. (Bár az, hogy *a hangrendszer és a társadalmi rend, a zene és a világrend azonos törvényeknek engedelmeskedik, kifejtésre szorulna.*)

VI. Sheldrake: a zene spirituális és közösségépítő funkciói

A zene közösségformáló szerepe²⁷

Az ember már az ősi időkben felfedezte, és azóta gyakorolja *a hangadás és a mozgás összhangjában rejlő erőt*. Az állatoknál nincs ilyen, bár a csimpánzoknál és a bonobóknál néha előfordul, hogy rövid időre összhangban kántálnak. Az ősi tánc, a csatakiáltások, a futbalszurkolók rigmusai, az egyszerre lépés és menetelés, a munkadalok, a közös eskütételek ennek legismertebb példái. A mai világban leggyakrabban templomi éneklésben fordul elő. A szufi muzulmánok éneklés közben erőteljesen és egyszerre ingatják a fejüket, mozgatják a felsőtörzsüket, és ez a csoportkötődés, összetartás különösen erős érzését váltja ki. *„A zenében való részvétellel az emberek felveszik a csoport identitását, együtt tapasztalnak és fejeznek ki érzelmeket. ... A zene segít fenntartani a csoportkohéziót és annak kifejeződése is.”*

Ha igaz az, amit Csányi számomra igen meggyőzően állít, és amire korábban utaltam, hogy a Homo sapiens legfontosabb tulajdonsága a csoportok képzésének képessége, akkor e legfontosabb emberi tulajdonságnak a kialakulásában a zene alapvető fontosságú.

Kántálás és mantrák

A kántálás lényege ugyanaz, mint a hindu és buddhista mantráknak: egy-egy hang vagy rövid szótag monoton ismétlése.²⁸ Sheldrake felsorolja (és a kipróbálásukra buzdít), hogy az egyes kántáló hangok testünk melyik részét rezegtetik meg. Az indiai hagyományban a leggyakoribb mantra az *Om* vagy az *Aum*, melyek mantrázva így hangzanak: *aa-uu-mm*. Ki gondolta volna, hogy ezeknek ugyanaz a szerepük, mint a latin *Ámennek*. [Sőt, talán még az is meglehet, hogy egy töről származnak?] Az *Ámen* a zsidó hagyományban *Amayn*, az iszlámban *Ameen*, a görög Újszövetségben szintén *Ámeen*. *„A kántálás, különösen a monoton, ismétlődő kántálás képes emberek csoportjait szó szerint egymásra rezonáltatni. Mantrák kántálásával az egész csoport egyfajta rezonanciába kerülhet azokkal, akik előttük régebben kántáltak ugyanazokat a dallamokat. ... A tibetiek nagy távolságokat tesznek meg, hogy egy tanítótól ilyen mantrát tanulhassanak. A hindu és tibeti hagyományban az emberek úgy hiszik, hogy ha ilyen mantrát mondanak, tanítómesterek nemzedékeivel kerülnek kapcsolatba.”*

²⁷ Erről korábban már részletesen volt szó, Szilágyi András interpretálásában. Azért nem kerülöm el az ismétlést, hogy a maga teljességében lássuk Sheldrake zenével kapcsolatos gondolatait.

²⁸ Gyerekkoromban kántálásnak nevezték, amikor karácsonykor éneklő gyerekcsapatok a betlehemi kellékekkel házról házra jártak.

Hanghatások

„A különböző hangokra adott reakciók ősi, evolúciós ösztönökkel lehetnek kapcsolatban. Az általában serkentőnek besorolt zene a természet hangjait utánozza, pl. sok faj figyelmeztető hangjait, amelyek potenciálisan fontos eseményekről szólnak (pl. hirtelen kezdődő hangos hang, ismétlődő rövid dallammal). Érdekes, hogy a pozitív hatáshoz és jutalomváráshoz is magas frekvenciájú, rövid mintázatú kiáltások tartoznak. Ez növeli a szimpatikus reakciót (gyorsul a szívverés, a pulzus, a légzés, a bőr elektromos vezetőképessége megnő.) Ezzel ellentétben a »nyugtató« zene nyugtató természeti hangokat utánoz, pl. az anyai hangokat, a dorombolást és a bűgást (fokozatosan terjedő lágy, mély hangok), amely a szimpatikus, azaz izgalmi reakciót csökkenti.”

„A zene hatásmechanizmusa egyelőre nem teljesen világos. A legvalószínűbb az, hogy a zenének vannak bizonyos elemei – a kutatók egyik kísérletéből kiderült, hogy a nagyobb hangerejű basszushangok például ilyenek –, melyek önmagukban erőt jelenítenek meg. Az emberek pedig képesek felismerni ezeket, és rájuk is átragad az erő érzése, sőt az erővel, hatalommal kapcsolatos egész lelki beállítódás, gondolkodásmód is megjelenik. Remélhetőleg ezeknek a lélektani hatásoknak a megértéséhez sok új ismerettel járulnak majd hozzá a jövőbeli fMRI-vizsgálatok, melyeknek során az agyat működés közben, akár zenehallgatás alatt is meg lehet figyelni” – írja Mannhardt András az *Élet és Tudomány* 2016. 12. 21-i számában.²⁹

Stand By Me | Playing For Change | Song Around The World
<https://www.youtube.com/watch?v=Us-TVg40ExM> (Letöltés: 2024. 11. 15.)

„Néhány magyar zenetudós rájött arra, hogy ha madárhangokat felvesznek magnetofon szalagra, és ezeket lejátszzák lassítva, akkor az eredetileg meglehetősen összemosódó hangok dallamokká válnak. Tartozik ehhez egy sztori, ugyanis az ilyen hanganyagokból néhányat lekottáztak, és valamilyen hangszeren (talán furulyán) lejátszották szovjet zenetudósoknak azzal a kérdéssel, hogy szerintük ezek a dallamok honnan származnak. A szovjet tudósok pedig összedugták a fejüket, és egymás között azon vitatkoztak, hogy melyik szibériai népcsoport népdalai lehetnek. Vagyis a madarak dallamvezetése gyakorlatilag egyezett a szibériai népek népdalainak dallamvezetésével (általában pentaton).³⁰

²⁹ MANNHARDT András: *A zene hatalma*. ÉLET ÉS TUDOMÁNY, 2016. 12. 21.
https://www.eletestudomany.hu/a_zene_hatalma (Letöltés: 2024. 10. 30.)

³⁰ Sütő Zoltán közlése.

A közös éneklés hatásai³¹

A zene, különösen a kórusban éneklés hozzájárul mentális és érzelmi közérzetünk és állapotunk javításához. A közös éneklés hatására a kórustagoknál kimutatták az immuntevékenység fokozódását. Idősothonokban a közös éneklés lényegesen csökkentette a stressz és a depresszió szintjét.

Kórustagokon végzett vizsgálatok alapján egy kutatócsoport az alábbi következtetésekre jutott:

- *„A karéneklés boldogabbá tesz és javítja a hangulatot; a szomorúság és a depresszió érzései ellen hat.*
- *Az énekléshez fokozott koncentráció szükséges, ami csökkenti a szorongást.*
- *Az énekléshez mély, nagyon tudatos légzés szükséges, ami szorongásoldó hatású.*
- *A karéneklés a társas támogatás és a barátság érzését kelti a kórustagokban, ami csökkenti az izoláció és a magány érzését.*
- *A karénekléshez tanulás és gyakorlás szükséges, ami aktívan tartja az agyat és a kognitív funkciók leépülése ellen hat.*
- *A karénekléshez a próbák rendszeres látogatása szükséges, ami arra motiválja a résztvevőket, hogy kerüljék a fizikai inaktivitást.”*

Úgy érzem, hogy ezek a pozitív hatások nem csak a közös énekléssel érhetők el: a csapatsportnak, vagy – horribile dictu – a kártyázásnak is vannak hasonló, jótékony hatásai. De az természetesen nem kicsinyíti az éneklés áldásos hatásait.

Nem mellesleg: a zene növeli a szerelemhormon, az oxitocin termelődését.

A nyugati világot, de lassan már minden kontinenst, a popzene ural. Ugyanakkor a depresszió és a melankólia is jelen van, sőt nő. Nincs itt ellentmondás? Sheldrake felhívja a figyelmet arra, hogy bár minden zene jótékony hatással van ránk, a közös zenének és különösen a templomi zenének és a karéneknek van igazán pozitív hatása. *„A spirituális céllal való éneklés azonban hatékonyabb, mint a tisztán világi éneklés, mert nemcsak más emberekkel, hanem az emberentúli tudatossággal való kapcsolatot is elősegíti, túlmegy az emberi világon, az istenihez.”*

A zene mitikus eredete

„Az ókori görögök úgy gondolták, hogy istennők, a múzsák ihletik a művészeteket. Innen ered a zene neve: muzsika, amelyet a múzsák ihletnek. Orfeusz, a legendás zenész, és az ihletett énekesek archetípusa egy múzsa fia volt. Indiában is úgy tartják, hogy a zenét egy istennő, Saraswatti ihleti, akit általában úgy ábrázolnak, hogy a vína nevű húros-pengetős hangszeren játszik. ... Zsidók, keresztények is úgy gondolják, hogy Isten szereti a zenét. Mindhárom hagyomány elismeri a zsoltárokat szent daloknak, ahogy a Koránban (4:163 szúra) Istent nevezik meg a szent dalok forrásaként: és adtuk Dávidnak a Zsoltárok könyvét. Számos zsoltár szól a zenélésről.”

³¹ Hasonlókat mondott erről korábban Szilágyi András.

Az ateisták szerint „A szent zenében és énekben az emberek nem a tudatosság magasabb formáihoz, hanem az agyukban lezajló elektrokémiai folyamatokhoz kapcsolódnak. Ezzel ellentétben a legtöbb, ha nem minden vallási hagyomány megkérdőjelezhetetlenül elfogadja, hogy a világegyetem végső valósága vibrációs vagy hangzó (szonikus) valóság és ugyanakkor tudatos is. Számos hindu szöveg szerint a világot őshangok, mindenekelőtt az Om alkotta. A zsidó-keresztény hagyományban Isten azáltal teremt, hogy kimondja az isteni igét, ami görög kifejezéssel logosz.” (Et in principio erat verbum.)

„Platón az Állam című művének végén leírja... a lélek útját a mennyek kavargó körein, szféráin át, amelyek a bolygókat hordozzák; minden szféra saját hangot ad ki, a szférák zenéje pedig kozmikus harmóniát alkot.”

„Kepler 1619-ben beszámolt a bolygók zenéjéről, amit polifonikus zeneként, nem statikus hangskálaként írt le, ahogy az a szférák zenéjének korábbi leírásában szerepelt. ... Ahogy a bolygók ellipszis pályájukon mozognak, mozgásuk gyorsul és lassul, ezáltal összefonódó hangok keletkeznek.”

A bolygók, a Nap és más csillagok keringésének a frekvenciái „túl lassúak ahhoz, hogy az emberi hallás érzékelhesse; ha azonban létezik galaktikus tudat, az akár hallhatja is az összes égi mozgás ritmusát, tónusát, hangszínét, ezt a bolygó-, csillag- és galaktikus zenét”.

Zene – tánc – civilizáció³²

Az emberiség hajnalán a zene és a tánc gyakori szórakozás volt, ez megfigyelhető a még itt-ott ma is élő primitív népeknél: a zene és a tánc egyre vadabbá válik, a végén extázissá fajul. Amikor azonban az ősi közösségeket felváltotta a hierarchia (ez a mezőgazdaság megjelenésével és a letelepedéssel, 8–10 ezer évvel ezelőtt kezdődött), a zenét és a táncot gyakran korlátozták, hogy az alattvalók ne kerüljenek nehezen kezelhető, nehezen fegyelmezhető helyzetbe. Ez a korlátozás végigvonul a civilizációnk történetén. „A héber próféták helytelenítették a táncokat, amiket a zsidók közösen táncoltak az ország többi lakójával. Elítélték a kánaánita istennők szent ligeteiben táncolást, ami orgiákká fajulhatott. ... Hasonlóan konfliktus volt az ókori Görögországban a bor és mámor istenének, Dionüszosznak tulajdonított extatikus rituálék és a katonai fegyelem erői között. ... Hasonlóképpen a császárkori Rómában a gazdag és fontos embereknek nem volt szabad részt vennie a köznép méltóságos aluli táncaiban. ... A régi isteneket táncsal és rituálisan gerjesztett extázissal lehetett megközelíteni. Az újabb égi istenek, mint Jahve és Zeusz inkább próféták és papok által szóltak.” (Ezek az idézetek Sheldrake-től valók.)

Ha most ezt a trendet a máig, vagy legalábbis a közelmúltig ki akarnánk terjeszteni, akkor én ebbe beleilleszteném Elvis igen nagy megrökönyödést kiváltó megjelenését a '60-as években a prűd, puritán Amerikában. De ide sorolnám a Kádár-rendszer ifjúságpolitikáját is, igyekezetét, hogy a fiatalok ne adják át magukat a dekadens nyugati tánczenének. (Lásd az Ifjúsági Parkot – ma Várbazár –, ahol az Ifjúgárda felügyeletével megpróbálták kontroll alatt tartani a fejleményeket. – És ennek a jelenségnek a remek megfilmesítését a *Made in Hungária* c. filmben.)

³² Továbbra is Sheldrake-et idézve.

Én úgy látom, hogy az alsóbb és az uralkodó rétegek zenés-táncos szórakozásának osztályjellegű elkülönülése más-más zenéket is eredményezett. Alul megszülettek a népdalok, fölül pedig a finom szalonzene.

„A középkorban a római katolikus egyház széles körben tolerálta a fesztiválokat és karneválokat.³³ A protestáns reformáció megjelenése után azonban ezeket a multságokat egyes reformerek, különösen a kálvinista irányzat elítélte. A 17. században az angol puritánok igyekeztek a táncot teljesen betiltani, olyannyira, hogy kivágták a májusfákat, amik a kisvárosokban és falvakban a tánc középpontjai voltak. Nemcsak veszteségek voltak azonban, hanem nyereségek is. A reformáció előtt a gyülekezetek kevés szerepet játszottak a szertartásokban; a reformáció megjelenésével azonban, különösen a lutheránus Németországban a gyülekezetet közös éneklésre biztatták. Maga Luther is szeretett táncolni.” (Idézet szintén Sheldrake-től.)

Zenei prudéria

A középkorban, ha a lovag valami véletlen folytán megpillantotta szíve hölgye kivillanó bokáját, az olyan volt, mintha ma teljes pőreségében látnánk a nőt, ki után vágyódunk (sőt, olyanabb). A múlt század elején a fürdőzőkről készült fényképeken a férfiak még trikót viseltek, a nők testét pedig jobban takarta a fürdőruha, mint ma az utcai öltözék. A mai női fürdőruhákhoz (ruhák? – farzsinórok!) képest még a bikini is prúd viselet volt. De ki gondolta volna, hogy a zenében is létezett prudéria, ami ahhoz hasonlóan lazult fel, ahogy a fürdőruha-viseletben, a szokásokban vagy a sexualitásban.

XXII. János pápa (aki kanonizálta Szent Tamást) 1324-ben kiadott egy bullát, melyben megtiltotta, hogy a templomokban duetteket énekeljenek, vagy a dallamot improvizálva adják elő. A polifonikus templomi ének és zene csak jóval később vált megengedetté. A középkori egyház a monofonikus (egyhangú) zenét kedvelte: amikor a dallamot csak egyféleképpen éneklük, vagy egyféle zeneszerszámon adják elő. Úgy vélték, hogy az lecsendesíti a szenvedélyeket és növeli az odaadást, az áhítat érzését. A polifonikus zenét a bujasággal, kéjvágygal asszociálták. Aquinói Szent Tamás (az előző században) azzal érvelt, hogy a polifonikus zenét csak Isten és az angyalok képesek felfogni, e zene szerteágazó jellege meghaladja az emberi felfogóképességet. A tridenti zsinaton (1545–1563), mely a katolikus ellenreformáció jegyében zajlott, vitatéma volt, hogy

³³ De hogy milyen templomi zenélést és éneklést engedett meg, azt hamarosan, a következő pontban mutatom be.

megengedjék-e a tömegeknek, hogy olyan zenét hallgassanak, ami jobban tetszik a fülnek, mint az észnek.³⁴

...És most ugrunk 450 évet, és eljutunk a HIT vagy más zenecsatornáig, ahol gyönyörű fiatal lányok táncolnak és énekelnek, szemet gyönyörködtetően mutogatják alig kendőzött bájait. Itt már csak a fül és a szem játszik szerepet, az ész nem jut szóhoz. (Félreértés ne essék, örülök neki, vénségemre is élvezettel hallgatom és nézem e sátáni jelenségeket.) Vagy eljutunk a fekete-afrikai keresztény istentiszteletekhez, amelyekben a zenének és a táncnak legalább akkora szerepe van, mint az ígének. (Erre még visszatérek.)

Amikor a dallamok megszállottjai leszünk

Illényi Balázs arról az ismert jelenségről ír a *HVG*-ben, amikor egy-egy dallam befészkel magát a fejünkbe, és szinte nem tudunk megszabadulni tőle.³⁵ Bármilyen zenéből kiragadhat az agy idegesítően ismételt töredékeket. Akik jobban ki vannak szolgáltatva ez idegesítő jelenségnek: a nők, a zeneileg képzetebbek és a valamilyen kényszerbetegségben szenvedők. Sejtések szerint „ezt a jelenséget a szervezet az öntudat valamiféle dinamikus szabályozására használja: a megfelelő éberségi állapot fenntartására”. Gyakorlati tanácsok, hogy hogyan lehet megszabadulni tőlük: ha az érintettek végighallgatják az egész számot, vagy ha lejátszanak egy másik dalt.

Margaret Island – Eső.

<https://www.youtube.com/watch?v=TNEJm6EoGCY> (Letöltés: 2025. 01. 03.)

³⁴ *Dona nobis pacem*. THE ECONOMIST, December 22nd 2018. <https://www.economist.com/weeklyedition/2018-12-22> (Letöltés: 2024. 11. 03.)

³⁵ ILLÉNYI Balázs: *Fülbemászók*. HVG, 2019. december 12.

VII. Hétköznapi transzcendencia-élményeink

Sheldrake nagy súlyt fektet arra – és valójában ismertetett könyvének is ez a célja –, hogy életünk, mindennapjaink során folyamatosan legyenek transzcendens, vagy más néven spirituális élményeink. Mert ez alapvető fontosságú testi és lelki egészségünk számára.

A spirituális élményeket (pontosabban azokat a gyakorlatokat, melyekből spirituális élményeket lehet szerezni) hét csoportba sorolja:

- 1) meditáció,
- 2) a hála áramlása,
- 3) újraegyesülés az emberentúli világgal,
- 4) kapcsolat a növényekkel,
- 5) rituálék és a múlt jelenléte,
- 6) éneklés, kántálás, zene,**
- 7) zarándoklatok a szent helyekre.

Charlie 70 – Hajnali szél – 2017

https://www.youtube.com/watch?v=sbl_w_Oe2z0 (Letöltés: 2024. 10. 30.)

Ezek közül talán a harmadik, az „újraegyesülés az emberentúli világgal” szorul némi magyarázatra. Sheldrake kifogásolja, hogy eltávolodtunk a természettől, magunkat és civilizációnkat attól különállónak tekintjük. Nem a csillagos égen gyönyörködünk, hanem annak rajzát tanulmányozzuk, a növényekről, állatokról könyvekből és képekről tanulunk, ahelyett hogy megérintenénk, kézbe vennénk őket. Mintha a társadalmi és természeti jelenségeket leíró modellek fontosabbak lennének, mint maguk a jelenségek, az élő természetet mentális absztrakciókkal helyettesítjük.

A könyvön végigvonuló alapgondolat, hogy *ezek a mindennapos spirituális gyakorlatok mindenki számára elérhetők, adottak, nem kell hozzá vallásosnak lenni, beilleszthetők a szekuláris életstílusba is.*

A továbbiakban a saját életemből vett tapasztalatok alapján mutatom be, pontosabban vizsgálom meg e spirituális gyakorlatok szerepét. Nem holmi magamutogatásból, hanem mintegy a tétel ellenőrzéseként.

Az 1. és a 7. kimaradt az életemből, sohasem éreztem késztetést arra, hogy meditáljak, vagy a szent helyekre – hacsak nem, mint turista – ellátogassak. Bár gimnazista koromban jógáztam, és időnként, ha fáradt és feszült vagyok, ma is a jóga-pihenéshez, ellazuláshoz folyamodom.

ad 2.) A hálálkodást folyamatosan gyakorlom, készakarva keresem, hogy az elmúlt nap, vagy a közelmúlt eseményei közül mi az, amiért hálás lehetek, mert ez jó érzéssel tölt el. De nem a Teremtőnek, hanem a Teremtésnek, vagy a Sorsnak, a Szerencsémnek mondok köszönetet. A Teremtő iránti áhítatot az én esetemben teljesen pótolja az a csodálat és áhítat, amit az élet, az élővilág iránt érzek. Időnként úgy tekintek embertársaimra, mint a Homo sapiens egy-egy szép, vagy értékes példányára, bennük csodálom meg nagyszerű fajunkat (bár néha ennek az ellenkezője is előfordul).

ad 3.) Újraegyesülés az emberentúli világgal. Ez a szempont olyan fontossá vált az életemben, hogy ötvenéves korom felé pályát változtattam. Addig Kelet-Európa-kutató voltam, világgazdasági háttérrel. A '80-as évek második felétől kezdve azonban a környezetvédelem, környezetgazdaságtan, zöld gazdaságpolitika és az ökológiai közgazdaságtan váltak érdeklődésem és munkám fő területévé.

ad 4.) Legfontosabb hobbim mindig a kertészkedés volt. De én az állatokkal tartott kapcsolatot is ugyanolyan fontosnak tartom. Már a hetedik kutyánk van. Mi őt emberszámba vesszük, és ő is megpróbál „emberként viselkedni”, illeszkedni hozzánk. Ha pl. akar valamit, két első lábával feláll a fotel karjára, ahol ülök, az egyiket felém nyújtogatja, és közben különféle hangokat ad ki (az emberi beszédet imitálja), majd amikor felálltam, elindul és arrafelé hív, ahol akar valamit (legtöbbször a konyhába, enni, vagy a kijárat felé sétálni).

ad 5.) Rituálék és a múlt jelenléte. A rituálék, a múlttal való kapcsolat, a múltbeli események felidézése Sheldrake felfogásában sokkal többet jelent a szokásos „emlékezésnél”; valójában élő, közvetlen kapcsolatot teremtünk a múlttal – de szerinte a jövővel is, amennyiben a rituáléknak, a visszaemlékezéseknek folytatásuk lesz.

A családi ünnepeket és évfordulókat, a nemzeti ünnepeket én is fontosnak tartom. Naplót vezetek, és évek óta írom a felmenők harmadik generációjáig visszamenő családtörténetet. – És el kell ismernem, amikor pl. valamelyik felmenőmről írom a megemlékezést, akit személyesen is ismertem, vagy pl. az anyámról írtakat újraolvasom, olyan érzésem támad, mintha együtt lennék velük. A múlt felidézésének tehát mindenképpen van valamilyen spirituális hangulata, függetlenül attól, hogy mit gondolunk az emlékezés mechanizmusáról.

ad 6.) Ének és zene. Anyai nagyapám falusi kerékgyártómester volt. Szépen hegedült és cimbalmozott. Estéknként nála gyűltek össze a falusi fiatalok, zenéltek és daloltak. Sajnos, én csak a zene iránti szeretetet örököltem, de nagy szomorúságomra nincs zenei tehetségem. Amikor időnként szintetizátoromat nyagगतom, az több bosszúságot okoz környezetemnek, mint örömet magamnak. Ez énekhangomra is vonatkozik. Viszont nagyon szeretem a zenét, és minden alkalmat kihasználok a társas éneklésre, családtagjaim nem ússzák meg éneklés nélkül a családi ünnepeket, úgyszintén a vendégek sem.

Szekuláris humanistának nevezem magam. (Ez egy eufemisztikus kifejezés az ateista helyett – és valljuk be, sokkal jobban hangzik.) Gyakran járok templomba – az áhítat és a közös éneklés kedvéért. Ha tehetem, vallási ünnepeken, és vasárnap estéknként a Pasaréti templom

fél 8-as miséjére, mert ott akkor zenekar is van, és közös éneklés a zenekarral. (Amely két hegedűsből, két gitárosból, egy fuvolásból és egy szólóénekesből áll.) Ha elfogadható hangom lenne, örömmel énekelnék valamilyen amatőr kórusban.

A '90-es évek elején fél évet a massachusettsi Cambridge-ben töltöttem, mint vendégkutató a Harvardon. Minden vasárnap reggel begyalogoltam Bostonba, és két fekete gyülekezet egymást követő istentiszteletén vettem részt: a Union Baptist Church, majd az African Methodist Church istentiszteletén. Fantasztikus élmények voltak. A zenekarok, a különböző korcsoportok szerinti énekkarok, a szólisták, a közös éneklés és a tánc. (Igen, a tánc; a

zsoltárokat egymás kezét fogva, táncolva énekeltek, harsogó szaxofon- és trombita-szólok és énekes-improvizációk mellett!) Az egyoldalú prédikációk helyett a prédikátorok párbeszédet folytattak a hívőkkel, a gyülekezet egyes tagjai beszámoltak vallásos élményeikről, hitet tettek vallásos érzületük mellett. Történtek a szó szoros értelmében bibliai időköt idéző jelenetek is. Pl. behoztak egy tolokocsis béna fiút, és a prédikátor biztatására: *Kelj fel és járj!* – az egyre erősödő, majd szinte dobhártya-szagató zene hatására, és a hívők szinte eksztatikus üvöltésé fajult éneklése közepette a fiú először kínálódva felállt a toloszékéből, majd egy mankóra támaszkodva elindult, és megtette a bejárattól a szószékig tartó utat: először szinte centiméterenként és botladozva, majd a végén a botot elhajítva – ekkor a hívők tombolásba törtek ki –, már szinte határozott lépésekkel. (Még most, harminc év elmúltával is beleborzongok, és könnybe lábad a szemem, ahogy felidézem az esetet.)³⁶

És hogy stílszerűen fejezzem be ezt a spirituális élményekről szóló személyes beszámolót, elmondok egy történetet, melyet anyám felnőtt koromban gyakran emlegetett. Egy abaúji kis faluban születtem, anyám varrónő, apám Diósgyőrbe járó gyári munkás volt. Egyszer – úgy négyéves lehettem – anyám a faluban sétált velem, és leállt beszélgetni egy falusi emberrel. Az illető, amint az szokás, egy idő múlva megkérdezte tőlem: Kisfiú, mi leszel, ha nagy leszel? – Tudós! – feleltem, mindkettőjük elképedésére; se anyám, sem az illető nem jutott szóhoz a meglepetéstől. Nem értelmiségi környezetben nőttem fel, tv-nek akkor még se híre, se hamva nem volt, a felmenőim között valamikor állítólag volt egy falusi tanító, de ezt leszámítva mind parasztok és falusi mesteremberek, meg amerikai magyarok voltak. Senkinek sem volt sem értelmiségi múltja, sem ambíciója...

Facit

Egy misztikus, szürreális, transzcendentális jelenséget, a zenét próbáltam meg racionálisan értelmezni, próbáltam megfejteni a titkát. (Pontosabban egy igen korlátozott terjedelmű szakirodalom áttekintéséből, laikusként próbáltam meg választ találni a titokra.) Honnan való

³⁶ Ezekről az élményeimről az azóta már rég megszűnt *Harmadik Part* 1993. tavaszi számában számoltam be, Fekete mise címmel.

a hatása, miért van megmagyarázhatatlan hatalma rajtunk, hogyan és miért hat ránk olyan rendkívüli módon? – Nem sikerült. Ez előre látható volt. De azt kell mondjam, a misztikus, metafizikai alapon álló szerzők magyarázata sem meggyőző.

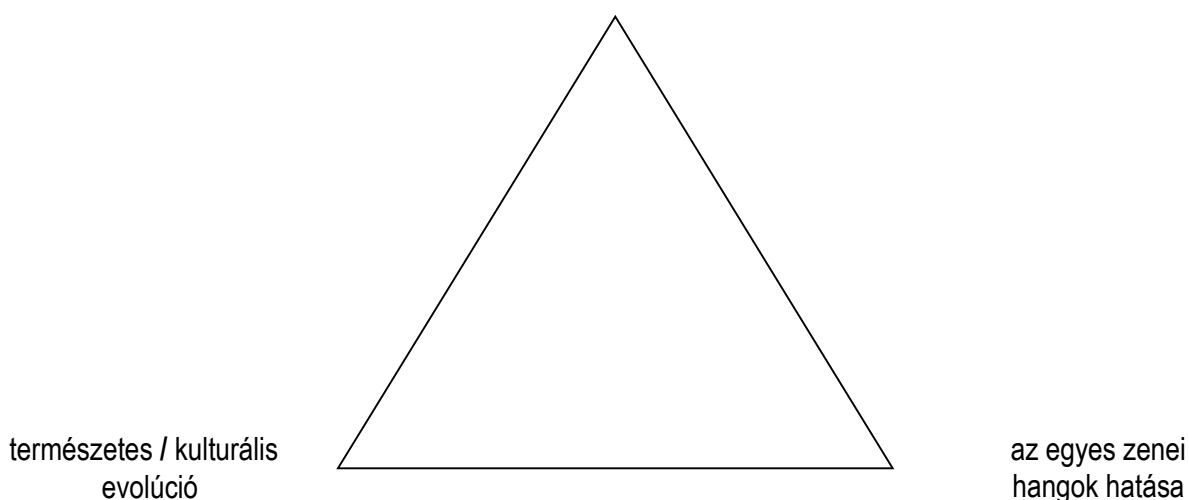
Azt még viszonylag könnyű belátni, megérteni és megmagyarázni, hogy a zenének mi az evolúciós szerepe: milyen szerepet játszott emberré válásunkban, és mi a szerepe, haszna mai életünkben (csoportképzés, csoportszolidaritás). A további, mélyebben fekvő kérdésekre viszont már nincs racionális válasz. Nem tudjuk, hogy a hangok egy bizonyos rendszere miért váltja ki belőlünk az öröm, sőt az eufória érzését, egy másiktól miért leszünk szomorúak, egy harmadik miért táplálja bennünk az erőt és magabiztosságot stb. Sőt, azt sem tudjuk, hogy miközben a hangoknak csak egy tudatosan elrendezett rendszere hat ránk zeneként, az egyes hangoknak miért van mégis, egymagukban sajátos érzelmi hatásuk? Minderre az a válasz, hogy misztikus vagy fizikailag ismeretlen módon.

Az egyik homályos terület a zene és a tudat viszonya. A zene értelem által létrehozott rendszer, mert a hangok véletlenszerű kombinációját nem zeneként értelmezzük, és nincs meg a zenei hatásuk. De az állatok is zenélnek, és hat rájuk a saját zenéjük. Ebből az kell következnie, hogy az állatoknak is van valamilyen mértékű tudatuk, beleértve a ciripelő tücsköt és más, hangokat kiadó rovarokat. Ennek megértéséhez jó alapot szolgáltat Kakunak a tudatot kontinuumként felfogó elmélete. (A legegyszerűbb lényektől a bonyolultabbak felé haladva nő a tudati szint.) De ugyanakkor tény, hogy az egyes hangok is hatnak érzelmeinkre, eltérő módon. Ez már nyilvánvalóan egy olyan alapvető összefüggés, amit tényként kell elfogadnunk, nincs rá magyarázat.

Az általam áttekintett (és csak nagyon korlátozott) irodalom alapján (hiszen nem szakterületem a téma) teljesen ködös, feltáratlan területnek tűnik a kulturális evolúció és a zene kapcsolata. A zene legősibb ösztöneinkre, érzelmeinkre hat. Ezek azonban meg lettek regulázva, a kultúra azt jelenti, hogy megszelídítjük (Freud szavával szublimáljuk) vad, ösztönös, állati érzelmeinket. A tomboló beatzene azonban mintha az állatot hozná ki belőlünk (és Wagner dübörgő dallamai is hasonló hatásúak – bár az inkább a fennköltség, a nagyszerűség érzését kelti.). A zene – és ez gyakori kifejezés – **elemi erővel** hat ránk. A zene tehát – sutba vágva a kulturális evolúciót – visszajuttat minket az azelőtti állapotba? (Pontosabban a még azt megelőző, bennünk maradt állapotot szólítja meg?) De van kifinomult, halk szalonzene is. Ez már a kulturált énünkre hat? Ilyen nagy mértékben eltérő lenne a zenei hatás? És ha itt van valamilyen összefüggés a kulturális evolúció és az ősi ösztönöket megszólító zene hatása, érzékelése között, akkor ebből az kellene következnie, hogy a kulturálatlan állatokra még nagyobb hatással van a zene. Biztosan vannak kutatások a zene állatokra gyakorolt hatásáról, ezeket nem ismerem, de feltételezem, hogy az nem lehet erősebb, intenzívebb az emberre gyakorolt hatásnál. Esetleg a tudatosság szintje, a kulturáltság és az egyedi zenei hanghatások hármásának kombinációi keretében kellene értelmezni ezt a jelenséget?

Tudati szint (kontinuum)

ZENE:
a hangok
értelmesen
kialakított,
szabályos
rendszere

Az általam áttekintett irodalomban három szerző próbál meg szisztematikusan a titok mélyére jutni. **Grandpierre Attila** válasza kozmikus gyökerű. Ez abból fakad, hogy ő az Univerzumot egy élő szervezetnek tekinti. Magyarozatából kikapcsolja az evolúciót, de még az agy (chalmersi) interfész jellegét is. Szerinte a kvantumvákuum nemcsak a fizikai, de a biológiai és pszichikai természeti törvények szülőhelye is, ahonnan nemcsak a fizikai kvantumok, de az „életadó érzés-molekulák és érzés-szikrák” is származnak. A zene mögött pedig kozmikus értelem áll, a zene szerinte a zenei hangok sorrendbe szerveződése, rokon a DNS-beli információval, egyfajta kozmikus DNS. (Igaz, hogy ezt nem állítja, hanem kérdezi, de a feltett kérdésben megfogalmazott állítást nem tagadja). Az evolúció kikapcsolásával számomra ez a magyarázat hitelét veszti. De a zene mint kozmikus DNS-meghatározást nem lehet kapásból elutasítani, amíg nem tudunk jobbat helyette.

Rupert Sheldrake a morfogenetikus mezők általa kidolgozott elméletének keretében próbál magyarázatot keresni. A zenének szerinte van egy számszerűsíthető, matematikai oldala, ez a rezgések, és van egy szubjektív oldala, a zene érzékelése, felfogása, a hang. Mivel a kvantumfizika megjelenése óta tudjuk, hogy a Világmindenség a rezgések, rezonancia állapotában létezik, a zene kvantitatív aspektusának és az Univerzumnak a kapcsolata, hovatovább a zene univerzális eredete nyilvánvaló. Mivel pedig a zene feltételezi a tudatot, a tudatos érzékelés képességét, és Sheldrake a „pánpszichizmus” elvét vallja (mindennek van tudata), adott a zene minőségi oldala, a tudatos érzékelő megléte is. Mindez a morfogenetikus mezőkben játszódik le.

Ez az elképzelés kerek, szimpatikus, és meggyőzőnek tűnik. Az okfejtés első oldala akár igaz is lehet, hiszen az anyagi világ valóban a rezgések, a vibráció állapotában létezik. A másik

oldalának (ez a zene „minőségi” oldala) az a feltétele, hogy elhiggyük a világban mindenhol és minden szinte jelen lévő tudatot; azaz buddhistának kell lennünk. És különbséget kell tennünk a természetes zene (minden zene) és a mesterséges, csinált zene között.

A lényeg: egyik magyarázatból sem kapcsolható ki a misztérium. Grandpierre Attilánál a zene (a hangok szabályos rendszere, mely mögött értelem van) eredete „kozmosz DNS”, és a világmindenség él, tudata van. Rupert Sheldrake zeneelmélete sem működik a „pánpszichizmus” feltételezése nélkül. Rezonanciaelmélete azonban nem ellentétes a tudományos felfogással.

Szabó Sándor zeneelméletét én a komolyan nem vehető, ezoterikus tanok közé sorolom. Szerinte a zene kommunikációs csatorna a metafizikai egész és az emberi részvilág között; e csatornán jut le hozzánk a tudás – zene formájában – a világmindenségből.

Heisenberg *A rész és az egészben* kifejti, hogy téves az a nézet, miszerint csak idő kérdése, hogy mindent megértsünk (annak kapcsán, hogy egy sugárzó rádióizotóp anyag, a rádium-B mikor bocsátja ki magából a következő elektront). A természet helyenként korlátokat állít fel, és azokon nem léphetünk át (pl. ahol indeterminencia van).³⁷ Günther, a kiberfilozófia legnagyobb alakja is azt mondja, vannak területek, melyek az emberi megértés számára elérhetetlenek, felfoghatatlanok. És egy rendszer megértése csak a fölötté lévő rendszerből képzelhető el.³⁸ Ilyen lenne a zene világa is? És mi lenne az a felsőbb világ? A kvantumvákuum? – Ahol Grandpierre Attila szerint a zenei hangok és az ősi érzelmek is képződnek? Vagy a meghatározhatatlan, megfoghatatlan metafizikai Egész?

Kíváncsi vagyok, a genetikusok tudják-e már, hogy mely gének hordozzák a zenei tehetséget; mert bár az emberi génmódosításnak nem vagyok a híve, egy ilyen beavatkozást akár magamon is szívesen vennék.³⁹ Csíkszentmihályi Mihály nagyon ellenzi az intelligencia növelése érdekében történő genetikai beavatkozást; azzal, hogy nem intelligensebb, hanem rendesebb, tisztességesebb és szorgalmasabb emberekre lenne elsősorban szükség.⁴⁰ És zeneszeretőkre – teszem én hozzá.

Maugli és a zene **Vajon Maugli élvezte-e a zenét?** **(Spekuláció: a zene mint érzelmi kommunikáció)**

Végül – bár tudom, arcátlanságnak tűnik, hogy a zenéhez nem értőként, és zeneelmélettel sohasem foglalkozóként – felvázolok egy saját elképzelést a zene mibenlétéről. A beszéd az emberek közötti kommunikációs szükségletként alakult ki. Tehát nem „fölülről” jött, nem isteni vagy kozmosz adomány. Ennek mintájára elképzelhetőnek tartom, hogy az emberek

³⁷ HEISENBERG, Werner: *A rész és az egész. Beszélgetések az atomfizikáról*. Gondolat 1975, 166.

³⁸ GÜNTHER, Gotthard: *Cyberphilosophy*. BCL-Reports, 2004, www.vordenker.de (Letöltés: 2024. 12. 10.)

³⁹ Tudomásom szerint a kutatások még csak ott tartanak, hogy „a zenei feldolgozásnak léteznek velünk született alapelemei, hajlamai, észlelési preferenciák. Ezt egyértelműen igazolják a hasonló zenei feldolgozási elvek csecsemőknél és felnőtteknél. Elképzelhető, hogy e biológiai alapok miatt léteznek a minden kultúrában közös zenei univerzalitások (konszonáns, diszszonáns érzet, nem egyenlő hangközből álló skálák stb.)” ACSÁDY László: *A zenetanulás idegrendszeri háttere*, II/2. <http://www.parlando.hu/Acsadi2.htm> (Letöltés: 2024. 10. 25.)

⁴⁰ CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály: *A fejlődés útjai: A harmadik évezred pszichológiája*. Buda Júlia ford., Nyitott Könyvműhely, 2011. BROCKMAN, John (szerk.): *A következő 50 év. A tudomány a huszonegyedik század első felében*. Budapest, Vince Kiadó, 2003.

azért „csináltak” zenét, azért fejlesztették ki a zene nyelvét, mert arra is szükségük volt, hogy megpróbáljanak kommunikálni az ismeretlennel, a végtelennel, az érzékelhetetlennel, a megközelíthetlennel. Meg kellett szólítani a fölöttük álló, rajtuk hatalommal bíró Ismeretlent. És a beszédhangokon kívül mi más lehetőség adódik? – a gesztusok, az ütem, a tánc, az énekhangok. Ez a misztikus, transzcendentális „nyelv” annak során alakulhatott ki, formálódhatott, amikor őseink áldozatot mutattak be a Természetfölöttinek, akit istenekként, szellemekként testesítettek meg, képzeltek el: a tánc, a ritmus, a zene, a dal ennek a kommunikációnak a nyelve lett. Biztos emberi nyelven is beszéltek Hozzá, de joggal feltételezték, hogy az nem „az igazi”, a Természetfölöttihez egy különleges „nyelv” illik. És mivel ez az ismeretlen Mindenható az ésszel fel nem fogható tartományba tartozik, a vele való kommunikáció nyilván nem a racionális gondolkodáson, hanem a nehezen felfogható érzelmeken és ösztönökön kell alapuljon. Tehát a racionális gondolkodáson alapuló nyelv mellé kifejlesztettek egy érzelmi alapú, irracionális kommunikációt.

Tehát szemben azzal az ezoterikus elképzeléssel, hogy a fölöttünk álló nagy egész a zene „csatornáján” keresztül kommunikál velünk, hat az érzelmeinkre és ösztöneinkre, én ezt fordítva gondolom: mi kísérünk meg a zene csatornáján keresztül kommunikálni a nagy egésszel. És mivel a fölöttünk álló Világmindenség az értelmünkkel felfoghatatlan, nincs értelme „logikus szövegeket” intézni hozzá, a zenei kommunikáció nem az értelmünkön, hanem az érzelmeinken, az ösztöneinken alapul. A zenei tehetség ezek szerint azt jelenti, hogy ki, mennyire képes érzelmi/ösztönös alapon a zene nyelvét használva megszólítani a nagy Világmindenséget. Tehát feltételez egy igen fejlett érzelmi és ösztönéletemet, és egy technikai tudást, a zene mint eszköz használatának képességét.

A nyelv analógiájára: nem elég értelmesnek és okosnak lenni, ki is kell tudni fejezni gondolatainkat, jól kell tudnunk beszélni vagy írni. A zenéről azt mondják, hogy hatása abban áll, hogy képes „megszólítani” az érzelmeinket. A beszédről mondhatom azt, hogy egy olyan eszköz, mely „képes megszólítani” a bennem rejlő értelmet. De helyesebb, ha azt mondom, hogy a beszéddel fejezem ki a bennem lévő értelmet. És a zene? A zenével fejezem ki a bennem rejlő érzelmeket. A nyelvet is meg kell tanulni, meg kell tanulnunk beszélni. A beszéd képessége ugyan genetikailag öröklött emberi tulajdonság, de nem úgy születünk, hogy beszélni is tudunk. Ez a tulajdonság a szociális környezet hatására realizálódik. Egy spanyol családban született kisgyerek spanyolul fog beszélni. Maugli nem fog emberi nyelven beszélni.

Tehát meg kell tanulnunk a zene nyelvét, hogy zenélni tudjunk, hogy ki tudjuk fejezni a bennünk rejlő érzelmeket. Énekelni is tudni kell, meg kell tanulni, csak az persze összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint a hangszeres zene.

De van itt egy bökkenő: a mások zenéjét, énekét anélkül is „megértjük”, hogy tanultunk volna énekelni, zenélni. Azaz anélkül is hat ránk. – Szemben a nyelvel, amelyet csak akkor értünk meg, ha megtanultuk. Vagy a szociális környezet, amelybe beleszülettünk, a nyelvel együtt „megtanítja” nekünk a dalt és a zenét is? Maugli nemcsak beszélni nem tudott; a zenét sem értette?

Szóval, mindez csak spekuláció.

Inkább az ismert Babits-idézettel fejezzük be ezt a fejtegetést:

*Mindenik embernek a lelkében dal van
és a saját lelkét hallja minden dalban.
És akinek szép a lelkében az ének,
az hallja a mások énekét is szépnek.*

Amíg e témán dolgoztam, időnként bekapcsoltam a YouTube-ot. A zene az kell-lel indítottam, és a továbbiakban a YouTube-ra bíztam, hogy mit hoz elő. Sorrendben ezeket a dalokat játszotta le (csak az első néhányat írom le):

- A zene az kell (Dés – Nemes)
- Mi vagyunk a grund (Pál Utcai Fiúk)
- Csodálatos világ (Koncz – Cipő)
- Magányos csónak (Tompos Kátya)
- A zöld, a bíbor és a fekete (P. Mobil)
- Minden éjjel (Margaret Island)
- Lehetek én (Margaret Island)
- Eső (Margaret Island)
- Vinnélek (Presser – Falusi – Novák)
- Halleluja (Kulka János)
- Amikor feladnád (Halott Pénz)
- Egy világon át (Kowalski meg a Vega)
- Földrevaló (Allstars)
- Szállj fel magasra! (Piramis)
- Közelebb (Szabó Balázs bandája)

Bár a preferencialistám nem ez, a fentiek kétségtelenül a legkedvesebb dalaim közé tartoznak. (Nyilván az utóbb hallgatottakat hozta az első helyeken, így kimaradt Cseh Tamás, Rod Stewart, Charlie, Nagy Feró, Csézi stb.) – Köszönöm, YouTube!

Köszönettel tartozom Detréné Lombay Kamillának, amiért felhívta a figyelmem Sheldrake morfikus rezonancia-elméletére és zenefelfogására (és Garjajev DNS-elméletére), valamint Sütő Zoltánnak: ő Szabados Györgyöt és Szabó Sándort ajánlotta a figyelmembe.

Felhasznált források, irodalom

Alapvető források

ACSÁDY László: *A zenetanulás idegrendszeri háttere, II/2.* <http://www.parlando.hu/Acsadi2.htm>
(Letöltés: 2024. 10. 25.)

BARTÓK Béla: *A népzeneről.* Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1981.

CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály: *A fejlődés útjai: A harmadik évezred pszichológiája.* Buda Júlia ford., Nyitott Könyvműhely, 2011.

BROCKMAN, John (szerk.): *A következő 50 év. A tudomány a huszonegyedik század első felében.* Budapest, Vince Kiadó, 2003.

Dona nobis pacem. THE ECONOMIST, December 22nd 2018.

<https://www.economist.com/weeklyedition/2018-12-22> (Letöltés: 2024. 11. 03.)

EAGLEMAN, David: *Az agy – A te történeted.* BOTH Előd (ford.), Akkord, 2017.

GRANDPIERRE Attila: *A zene kozmikus forrása.* Kapu, 2012. szeptember 10.

<http://www.grandpierre.hu/site/2012/10/a-zene-kozmi-kus-forrasa/> (Letöltés: 2024. 12. 12.)

GÜNTHER, Gotthard: *Cyberphylosophy.* BCL-Reports, 2004, www.vordenker.de (Letöltés: 2024. 12. 10.)

HEISENBERG, Werner: *A rész és az egész. Beszélgetések az atomfizikáról.* Gondolat, 1975.

ILLÉNYI Balázs: *Fülbemászók.* HVG, 2019. december 12.

KAKU, Michio: *Az elme jövője. Hogyan próbálja a tudomány megismerni, feljavítani és többre tenni képessé az agyat.* Akkord Kiadó Kft., 2014.

KARAP Zoltán: *Posztmodern gitárguru és zenefilozófus? – Egy tanulmány Szabó Sándor „korszerűtlen” zenebölcseletéről.* Vörös postakocsi online, 2018. március 6.

<https://www.avorospostakocsi.hu/author/karap-zoltan/page/3/> (Letöltés: 2024. 10. 18.)

KOLONITS Klára operaénekes – M5, Kontúr, Sipos Szilvia interjúja, 2022. október 29.

<https://www.youtube.com/watch?v=N6qTEhgSB2Q> (Letöltés: 2024. 10. 19.)

MANNHARDT András: *A zene hatalma.* ÉLET ÉS TUDOMÁNY, 2016. 12. 21.

https://www.eletestudomany.hu/a_zene_hatalma (Letöltés: 2024. 10. 30.)

NÉMETH László: *Utolsó széttekintés. Életrajzi írások, esszék, drámák, műhelyvallomások.* Magvető és Szépirodalmi Kiadó, 1980.

OVERY, Katie: *Zenei agy: tanulás és memória.* MAGYAR TUDOMÁNY, 2018/06.

https://mersz.hu/dokumentum/matud_225 (2024. 11. 05.)

SHELDRAKE, Rupert: *Tudomány és Spiritualitás,* Casparus Kiadó, 2019.

STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY,

<https://philosophy.stanford.edu/public-philosophy/stanford-encyclopedia-philosophy>

(Letöltés: 2024. 12. 12.)

SZABADOS György portréfilm (Vági László)

<https://www.youtube.com/watch?v=zFJWf7GZoxc> (Letöltés: 2024. 12. 18.)

SZABADOS György: „... a bennünk meglévő időtlen dimenzió”

https://www.youtube.com/watch?v=McAb6xX_hHo (Letöltés: 2024. 10. 22.)

SZABÓ Sándor: *Zenebölcseleti elmélekdedések.*

http://epa.oszk.hu/03300/03347/00003/pdf/EPA03347_szabolcsi_szemle_2017_3_110-119.pdf (Letöltés: 2024. 12. 18.)

SZILÁGYI András: *Az emberi muzikalitás eredete – Evolúciós hasznót hajtott az őskorban a zene.*

Stumpf András interjúja. <https://ecolres.hu/node/14148> (Letöltés: 2024. 10. 22.)

TALLIÁN Tibor: *A zenetudomány hasznáról.* Magyar Tudomány, 2006/7, 813–817.

https://epa.oszk.hu/00600/00691/00031/pdf/EPA00691_magyar_tudomany_2006-07.pdf (2024. 11. 10.)

Tudósok és a zene. <https://ridikul.hu/2017/04/26/a-tudosok-es-a-zene/> 2017. április 27. (Letöltés: 2024. 11. 10.)

VARGA Csaba: HAR. Fríg Kiadó, 2004.

VÁGI László: Portréfilm Szabados Györgyről.

<https://www.youtube.com/watch?v=zFJWf7GZoxc> (Letöltés: 2024. 10. 22.)

Kiegészítő irodalom

KISS Károly: *Fekete mise*. HARMADIK PART, 14(1993), Tavasz, 46–47.
SHELDRAKE, Rupert: *A kutatószellem felszabadítása*. Harmónia Háló, 2012.
SZABÓ Sándor: *A művészetért dolgozni*. MAGYAR IDŐK, 2017. november 28.

Fel nem használt irodalom, források

(Olyan, a témával foglalkozó művek, melyeket vagy elolvastam, vagy megismertem, de mondanivalójuk vagy nem illett gondolatmenetembe, vagy nem akartam tovább növelni a terjedelmet velük, vagy nem jutottam hozzájuk.)

ADORNO, Theodor W.: *Zene – Filozófia – Társadalom*. Budapest, Gondolat, 1970.

ADORNO, Theodor W.: *Az új zene filozófiája*. Rózsavölgyi és Társa Kiadó, 2017.

BÁN Zoltán András: *A palackszellem üzenete*. Magyar Narancs, 2018. 06. 10. (Theodor W. Adorno: *Az új zene filozófiája* c. könyvének ismertetése)

FODOR András: *Vallomások Bartókról*. Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1978.

GARJAJEV, Pjotr megdöbbentő felfedezései a DNS-ről.

<https://www.youtube.com/watch?v=hFvsp3viLqQ>

KARAP Zoltán: *Adorno és Az új zene filozófiája*. Beszélgetés Csobó Péterrel az Adorno-kötet magyar kiadása kapcsán. Vörös postakocsi online, 2018. január 30.

SZABÓ Sándor: *A zene metafizikája*. Püski Kiadó Kft., 2010.

SZABÓ Sándor: *Zenebölcseleti elméletek a kortárs/modern zeneiség XX. és XXI. századi zenei paradigmájában*. Akusztikus Gitárzene Egyesület, 2017.

VAS Bence (szerk.): *Zenepszichológia tankönyv*. Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar, Zeneművészeti Intézet, 2015.

Tompos Kátya – Magányos csónak

<https://www.youtube.com/watch?v=ehNMtvoAIRY> (Letöltés: 2024. 11. 15.)